

ՀԱՅԿ ՇԻՐՈՅՆԵԱՆՑ

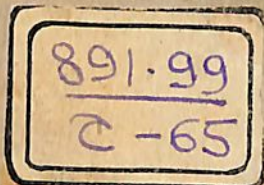
ԳԱՐՈՒՆ ԷՐ

«Կարգուէ՛, Աղջի՛կս, Կարգուէ՛...»

Շաբաթ Գիշեր Հարսնիք Ունինք...

«Գիշե՛ր Բարի»

«Բու հօսքը Թող Ըլլայ...»

1934

Ամենայն հարկի 5-6-2-50
հայաստանի ԽՍՀ-ում
հրապարակվող ամսագրի 1-ին համարի
-6 NOV 2011

ՀԱՅԿ ՇԻՐՈՑԵԱՆՑ

891.99
7-65

Գ Ա Ր Ո Ւ Ն Է Ր

ԿՈՁՆԱԿ ՏՊԱՐԱՆ
ՆԻԻ ԵՕՐԴ
1934

15 JUL 2013

47974

67322-68

ՍՊԱՆՈՒԱԾ ԵՂԲՕՐՍ
ԵՓՐԵՄ ԳՐԻԳՈՐՈՎԻՉ ՇԻՐՈՅԵԱՆՑԻ
ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ

« ԿԱՐԳՈՒՆԷ, ԼՂԶԻԿՍ, ԿԱՐԳՈՒՆԷ... »

« ԿԱՐԳՈՒԷ, ԱՂՋԻԿՍ, ԿԱՐԳՈՒԷ... »

I

Միայն թթենի մը ունէինք մենք մեր պարտէ-
ղին մէջ, մեծ ու խոշոր թթենի մը հաստ բունով,
բարձր ու երկար ճիւղերով: Թթենի մը, որուն թու-
թերն իմ բթամատէս խոշոր էին՝ նուրբ, չա՛տ
նուրբ կոթերով, հաստ ու երկայն: Համ մը ունէին՝
մեղրէն քա՛ղցր, շաքարէն անուշ:

Իմ բոլոր հարստութիւնս էր այդ թութի ծա-
ռը: Հօրս սպանումէն վերջ երբ մեր տունը բաժնե-
ցին՝ իմ ճերմակ ճակատով կովն ու անկոտոշ այծն
ուրիշներ առին տարին, հաւերէս հատ մը իսկ ինծի
բաժին չինկաւ, իմ ճերմակ կատուս ալ խորդ մայրս
իւր հետ տարաւ: Այդ օրինաւոր կողոպուտէն վերջ
միայն թթենիս ինծի մնաց:

Տղու մը իմ բոլոր սիրովս կը գուրգուրայի խո-
շոր թթենիիս վրայ՝ որուն ներքեւ գիշերներ իմ ան-

կողինս կը պարզէին, ու ցորեկները երբ դետը չ'երթայի լողալու՝ ծառի ծայրին նստած խաղ կը կանչէին:

Թթենիիս հաստ ճիւղերէն երկուքն՝ իրենց լայն ու խիտ թուիերով, չէկ ու աղուոր թութերով Քարկտրողենց տանիքին կ'երկարէին ու կը փռուէին հովանիի մը պէս: Մանուկ սրտիս կսկիծ էին դարձեր այդ երկու ճիւղերը, ու կողերուս ցաւ: Քարկտրողենց Յարթօն ինձմէ տասը տարու մեծ էր, խոշոր մարմնով, գոռացող ձայնով մը՝ որմէ կը ոողայի ես: Խաչին ու Պատարագին վրայ երդումը՝ բաժնէր՝ եթէ զիս այդ ճիւղերէն մէկուն վրայ տեսնէր՝ «մեծ կտոր ականջս պիտի ձգէր»: Կը դողայի իրմէ, ու գիտէի որ կողերս ջարդ ու փշուր պիտի ընէր եթէ զիս այդ ճիւղերէն մէկուն վրայ բռնէր. բայց նորէն չէի կրնար մինչեւ ծայրը չ'երթալ այդ ճիւղերուն, ու հոն նստած ճպուռներուն հետ ձայն ձգել: Կը յիշեմ՝ օր մը զիս բռնեց, հայհոյելէն հայհոյելէն ա'յնքան ծեծեց որ բերնէս արիւն եկաւ:

Մեր պապերէն մնացած ժառանգական դրացնութիւն մը ունէինք մենք Քարկտրողենց հետ՝ որոնք մեծ վաճառական էին, հարուստ գերդաստան: Այդ դրացնութեան հետ բարեկամութիւն մ'ալ ունէինք որը սակայն տարին երկու անգամ կուխով մը խռորը վութեան կը դառնար՝ միշտ հաղորդուելէն չարաթ մը առաջ հաշտուելու ծրագրուած: Կուիւին մէկն աշնանամուտին էր, թութին կուիւր: Մեծ եղբայրս դըլուխը կը կոտրէր մեր թութի ծառին դպողին. Քարկտրողենց Յարթօն իւրացնել կ'ուզէր իրենց տանի-

քին երկարող ճիւղերը: Ու այդ կուիւին մէջ միշտ եղբայրս էր յաղթողը: Կուիւին գէշը ձմեռն էր՝ երբ Քարկտրողենց տանիքի ձիւնին ամէնը մեր պարտէզը կը թափէին: Հայրս կը պոռար, կը կանչէր, եղբայրս կը հայհոյէր: Կարեւորութիւն չէին տար:

Եթէ թութի ու ձիւնի կուիւնները չըլլային՝ մեր բարեկամութիւնը Քարկտրողենց հետ դրացնութեան չափ մօտիկ էր:

II

Տարիներ վերջ այսօր միտքս չի դարթէ քանի՜ հոգի էին Քարկտրողենք, բայց երէկուան երազիս պէս կը յիշեմ յաղթանդամ Յարթօն՝ միշտ ծեծողի իր սպառնալիքովը, իր քոյր Վարդօն՝ կարմիր կարմիր թուշերով անուշ աղուոր աղջիկ մը, եւ Մամաչը՝ կարմիր լաջակով ծեր մայրը՝ որու խաշած փաթթէսները դողնալս դեռ չեմ մոռցած:

Մեծ ջարդէն երկու տարի վերջն էր՝ աշնան օր մը, աշնան ա'յն օրերէն մէկը՝ երբ արեւն ա'յնքան աղուոր է ու կեանքը ա'յնքան անուշ տուններէն դուրս, աշնան այդ օրը մեր թաղի պզտիկներս Ծուռ Պետոյենց պարտէզի ծառերուն տակ հաւաքուած հորս ու փեսայ կը խաղայինք: Գորոյենց Նուարդն իմ հարսս էր, Մամաչենց Վարդօն՝ Պետոյենց Եսայիին հարսը: Եսային մեր թաղի տղոց մեծն էր, մենք ամէնքս կը վախնայինք իրմէ ու մեր վախէն կը հետեւէինք իրեն ուր որ տանէր: Առանց հարցմունքի կ'ընէինք ինչ որ ըսէր: Դիպուածով եթէ

խնձոր մը անցնէր ձեռքերնիս, կամ աւրուած տանձ մը գտնէինք Տէր Գէորգենց պարխալին քով՝ խնձորին կէսը, տանձին աղէկ կողմը Նսայիլին բաժին կը հանէինք: Նսայիլն ալ մեզի աղէկութիւն կ'ընէր, ամէնքս մէկ ժողովուած ամառուան տաքերուն դետ կը տանէր՝ իրենց խոշոր շունը առջեւ ձգած: Թուրքեր կը դողային այդ շունէն՝ ինչպէս մենք Թուրքերէն:

Այդպէս, թաղին մեծութիւնը Նսայիլին տուած էր թաղին ամենագեղեցիկը, վարդի պէս աղուոր Մամաչենց վարդօն:

Այդ օրը, աշնանային այդ աղուոր օրը երբ մենք Պետոյենց պարտէզի ծառերուն տակ հաւաքուած հարս ու փեսայ կը խաղայինք, մեր թաղի աղջիկները չարացան՝ էգի իրենց յատուկ անառակութիւնովը չարացան, ու «Եկէ՛ք, ուխտ ու երդում ընենք» ըսին, «ուխտ ու երդում ընենք՝ երբ մեծնանք մեր այսօրուան փեսաներէն դատ ուրիշ փեսայ չ'առնենք: Եկէ՛ք, ուխտ ու երդում ընենք խաչով ու սուրբ մեռնով»:

Ժպտուն ժպտուն իրարանցում մը ծայր տուաւ մեր մէջ, ու հարսերնու ձեռքերէն բռնած աչքերնուն նայեցանք:

Ի՛նչ երջանիկ էինք ամէնքս ալ:

Վարդօն իր մաղերէն քակեց մետաքս ծամ-թելը ու չոր փայտի երկու կտորներ իրարու կապեց, խաչ շինեց:

Չոյզ զոյզ ծունկի եկանք աշնանային դեղին թուփերուն վրայ, խաչը համբուրեցինք ու մեր մե-

ռելներու գերեզմանին վրայ ուխտ ըրինք ուրիշի հետ չ'ամուսնանալ:

Ձեմ մոռցած դեռ, Նուարդը գլուխն իմ սրտին դրած լացաւ, ու ես բազուկներս իր մէջքին պլլած ամուր ամուր կուրծքիս սղմեցի:

Նսայիլն ու Վարդօն ամէնէն վերջ եկան երդումի, ու երկուքն ալ անուշ անուշ կը խնդային:

Ամէնքս ալ երջանիկ էինք:

III

Մեծ Զարդէն որբ էի մնացեր ես: Տարիներով փողոցներուն մէջ անտանելի կեանք մը քաշկռտելէս յետոյ՝ բարի հօրաքոյրս օր մը ձեռքէս բռնած զիս Բողոքականաց որբանոցը տարաւ՝ բռնի, ու ալ երեւան եկող չ'եղաւ:

Տարիներ անցան, դանդաղ ու անհաճոյ տարիներ: Որբանոցէն դուրս ելլելու առիթը չը տրուեցաւ ինծի երբէք: Անցնող այդ տարիներու ընթացքին օր մը ես բաղդաւորութիւնը չ'ունեցայ մեր թաղը վերադառնալու: Ու ակամայ ես մոռցայ մանուկ օրերուս ընկերները, միայն խաղերու տարտամ բայց սնուչ յիշատակ մը անխափան մնաց մտքիս մէջ՝ որոնք որբանոցի դառն օրերուս արեգական շողի մը պայծառութիւնն ունէին:

IV

Մեծցայ: Որբանոցի տխուր երգիքին տակ մեծ-

յայ, պատանի դարձայ: Մեկամղձոտ, երազկոտ պատանի մը՝ ժպիտին երեսը չը տեսած: Կոպիտ ու տգէտ վարժապետներու անդուլթ ծեծերէն մաշած, կմախք դարձած՝ կեանքէն զոռեցայ ու մահը սիրեցի: Առտու մը, արշալոյսին հետ կանուխ, կը յիշեմ, տօնի օր մըն էր, աշնանամուտին, որբանոցէն զիս վռնտեցին առանց գլխարկի, առանց վերարկուի, ա՛յնպէս՝ ինչպէս որբանոցն էի դրուած:

Մտորը Մէյնարտը զիս որբանոցէն վռնտեց առանց գլխարկի, առանց կոշիկի, ճիշտ ա՛յնպէս՝ ինչպէս հօրաքոյրս, տարիներ առաջ, զիս որբանոցն էր բերած...:

Մեր թաղը գացի: Շիտակ մեր թաղը գացի:

Ա՛յ աշխարհ, ի՛նչ տարօրինակ ես:

Մեր թաղը փոխուած էր: Ընկերներէս մէկը չը կար հոն: Հարցուցի՝ չը գտայ: Դատող, բանող տղաքներ էին դարձեր, տուն, տեղ պահող տղաքներ...: Դիւղեր էին գացեր, ապրանք էին տարեր ծախելու: Մէկը չը կար:

Անցայ Ծուռ Պետոյենց վարի արտէն: Դժուաները խոշոր խոշոր դեղնած էին: Կաղամբները ծալ ծալ թուփերով մեծցած էին: Վարունգները խիտ խիտ կը պառկէին: Ծուռ Պետոն արտը կը ջրէր: Գոլը գացի, ձեռքը համբուրեցի՝ ճակտիս դրի: Վրաս նայեցաւ Ծուռ Պետոն: Լացաւ: Ծերացած գըլուխը շարժելէն՝ «է՛յ, տնաւեր աշխարհ, ի՞նչ կ'ըլլար՝ էն ճէյրանի պէս մարդը հիմա ողջ ըլլար՝ ի՞նչ կ'ըլլար»: Հօրս կ'անկնարկէր:

Տունը տարաւ զիս: Թանապուր էին եփեր, հացն

ու ընդ էին թխեր: Կերցուց ինծի: Կուշտ կուշտ կերցուց: Որբանոցէն անօթի մնացած աչքս կշտացնել աշխատեցաւ...:

Ճաշէն վերջ դրան սեմին նստած պատմեց ինծի Նսայիին պատմութիւնը:

«Տեսնայիր, ի՛նչ տղայ էր եղած, չինարի հասուկով տղայ էր: Աչքեր մ'ունէր՝ աստղեր էին: Ձայնը՝ ասես թէ լոններէն իջնող ջուրն ըլլար: Պատճառ եղողի տունն աւրի...»: Կուլար Ծուռ Պետոն:

«Անցած աշունն էր. գիւղէն եկաւ: Քսան ջորերեւոցորեն բերաւ: Տասը տիկ պանիր: Տասն աման կարագ իւղ: Ալիւր, չորթան, սեր, Աստուծու տուած ամէն տեսակ ուտելիքներ: Բերաւ ամէն բան: Հարսնիք պիտի ընէինք: Հարս պիտի բերէինք: Չըլլար այդ հարսը...»: Հեկեկանքը խեղդեց իր ձայնը:

«Էրդրումն էր հարսը, Վարդօն, Մամաչենց Վարդօն, եկաւ էրդրումից: Լուսնակի պէս աղջիկ էր դարձեր: Էն տեղ դպրոց էր գացեր, գրել կարգալ էր սովորեր, լեզուն ալ փոխուեր էր: Էլ մեզի պէս չէր խօսեր: Մեզի ալ չը հաւնեցաւ: Նսայիս տունէն վռնտեց: Վարժապետ էրիկ կ'ուղէր: Գացինք, աղաչեցինք, պաղատեցինք: Մտիկ չըրաւ: Խեղճ մայրը գիշեր ցորեկ լացաւ, «Կարգուէ՛, աղջիկս, կարգուէ՛» խնդրեց, համոզեց. բայց Վարդօն մտիկ չըրաւ: Ելաւ էրդրում գնաց. վարժապետի հետ պիտի կարգուէ:

«Նսայիիս սրտին ցաւ եղաւ: Հիւանդացաւ, անկողին ինկաւ: Քրթանենց Կումաշը կանչեցինք, ա-

ղօթք ըրաւ, թողլթ կապեց: Նարեկը գլխուն տակ
ղրինք: Խնդիր — կատարը տարինք — տայ քու մոռ-
րատ — մոմ վառեցինք: Ճար չ'եղաւ, չ'աղեկցաւ: Ան-
ցած դարնան, Աւագ Երկուշարթիին մեռաւ...:»

V

Օտարականի մը պէս մեր տունը դացի: Մեր
խոշոր դուռը հանած էին: Երկու շինական կիներ
դուրսը բուրդ կը մանէին: Ներսէն կկոցի ձայներ
կուգային: Կտաւագործի երգն էր այն: Զիս ճանչ-
ցող չ'եղաւ հոն, ես անոնցմէ ոչ մէկը տեսեր էի: Թը-
թենիիս նայեցայ: Ճղակտոր էին ըրած. միայն Մա-
մաշենց տանիքին երկարող ճիւղերն էին մնացեր:
Օտարականի մը պէս դուրս ելայ մեր տունէն ու ետ
չը դարձայ անոր նայելու:

Փողոցին ծայրը կին մը տեսայ, դաւակը գիրկը՝
սողբիւրէն կուգար: Երկար երկար երեսիս նայեցաւ
երբ քովէս կ'անցնէր: Այդ սեւ աչքերուն մէջ տեսայ
հին օրերու իմ ուխտի հարսս՝ Գորոյենց Նուարդը,
կին դարձած: Զիս չը ճանչցաւ, չը յիշեց: Գլուխը
կախ հեռացաւ:

VI

Միայն երեք օրուան համար դացած էի Պարտի-
ղակ, բայց շարաթէ մը պակաս հիւրերնին ճամբու
չէն դներ Պարտիղակցիներ:

«Տըղա'ս, դպրոցը բացուելուն ինը օր կայ, ին-
չո՞ւ կ'աճապարես. մնացիր մեղի, դալ շարաթն ալ

մնացիր:» Կը պնդէր Տիկին Մարիամը, Սրճարանա-
պետ Պլօճեան Կարապետին կինը: Շա'տ կը ստիպէր
մօր մը դուրդուրանքով՝ որը ա'յնքան անուշ կու-
գար ինծի, անուշ ու տարօրինակ: Մէկ տարեկան
հասակիս մայրս մեռած էր, ու ես մօր մը դուրդու-
րանքը չէի տեսած:

Վերջին օրն էր, յաջորդ առաւօտ կանուխ շոգե-
նաւ պիտի առնէի Պօլիս վերադառնալու: Մեծ պատ-
րաստութիւններ տեսաւ Տիկին Մարիամը, շա'տ մեծ
պատրաստութիւններ, ու զամբիւղներով Վերի Ար-
տերն ելանք:

Բաղմութիւնը լեցուն էր, Պօլիսէն եկած ուսա-
նողներ, գործիչներ, խմբագիրներ, գրադէտներ,
մտաւորականներ ամէնքն ալ:

Ընտրուած դասակարգ մը՝ աշխոյժ, մտացի, ե-
րազկոտ, տաք-արիւն:

Գաւառի ամէկոտութիւնս, ու յարգանքի զգա-
ցումս քայլերով հեռու պահեց զիս այդ ընտրուած
դասակարգէն՝ որուն մօտենալու ա'յնքան տենչ ու-
նէի ես:

Ժամերով Տիկին Մարիամի ծունկին քով նստած
գիտեցի անոնց խաղերը, պարերը, կատակներն՝ ու-
րոնք հակառակ որ ամբարիշտ գիծ մը ունէին իրենց
մէջ ու խորթ իմ մտածմունքիս, դարձեալ ես կը սի-
րէի, կ'ուզէի ապրիլ այդ ամբարիշտ կեանքը:

Երեկոյ կ'ըլլար: Ստուերները կ'երկարէին լեռն
ի վար: Գիւղն իջնելու պատրաստութիւններ ծայր
էին տուեր:

Առանձինս, առանձնութեանս մաղձով՝ դէպի
աղբիւրն քալեցի ջուրին տալու իմ մեկամաղձոտ
խոհերս:

Ի՞նչ դառն է քսան տարեկանի առանձնութիւ-
նը...:

Ձուլալ ու զընկզընկան ջուրին քով քարի մը
նստած իմ թութի ծառիս խաղը կանչեցի՝ ձեռքը ե-
րեսիս:—

«Ես սարէն կուգայի՝
Դուն դուռը բացիր,
Ձեռքդ ծոցդ տարիր,
«Ա՛յս» քրիր, լացիր...:»

Փափուկ ու քնքուշ ձեռք մը, կաթի պէս ճեր-
մակ դաստակներով, մատներս սղմեց:

Այլայլած՝ գլուխս վեր վերցուցի:

Ձոյդ մը սեփ սեւ, աստղերէն պայծառ, ովկիա-
նոսներէն խոր, սեւ ու երկար թարթիչներով եղեր-
ուած զոյգ մը սեփ սեւ աչքեր վրաս կը նայէին...:

«Վարդօ՛, Վարդօ՛», հեկեկալէն վզին պլլուե-
ցայ՝ ա՛յնքան անկեղծօրէն, ա՛յնքան անմեղ վերա-
բերմունքով՝ ինչպէս իմ քրոջս, իմ հարազատ քրո-
ջս: Ու երկուքս մէկ լացինք:

Ի՞նչքան գեղեցկացած էր Վարդօն: Կարծես թէ
թաղաւորի մը աղջիկն ըլլար: Ա՛յնքան նուրբ էր իր
կազմուածքը, ու մանուկ օրերու կարմիր թուշերը
չա՛տ աւելի գրաւիչ էին դարձեր: Թեթեւ հագուստը
մորթի փառաւորութիւնը չէր կրնար քողարկել: Ին-

ծի թուեցաւ որ հին օրերու Վարդոյի պատկերով
հրեշտակ մըն էր այն:

Ձորս տարի առաջ էր, Ռուսիա անցնելէս առաջ
չաբաթ մը իրենց տունը հիւր էի եղած էրզրումի
Տէջ:

Անցնող այդ չորս տարիներ գեղեցկութիւն ու ա-
նուշուութիւն էին նուիրեր Վարդոյին, ու քսան երկու
տարիքին՝ գեղեցկութեան տիպար մը դարձած էր:

VII

Յաջորդ առտու շոգենաւ առինք միասին Պօլիս
իջնելու: Շոգենաւի վերնայարկին նստած պատմեց
ինծի իր նոր կեանքը, մայրաքաղաքի շքեղ կեանքը:

«Երեք տարի է Առնաւուտ գիւղը կը բնակինք:
Հայրս իր գործերը ընդարձակեց: Մասնաճիւղեր
ունի Լիվըրփուլ, Մարսէյլ, եւ Կարին: Կեդրոնական
գրասենեակը Եռասուֆեան Խանն է, ուր գրադիրներ
ունի, շատ մը գործաւորներ: Խէժ, հինայ, եւ կա-
շի կ'արտածէ:

«Մայրս տուն կը պահէ: Երկու սպասուհիներ
կ'օգնեն մայրիկիս, իսկ ես Ամերիկեան Աղջկանց Գո-
լէճը կ'ուսանիմ:»

Վիպային բան մը ունէր այդ պատմուածքը, ու
տղու միտքս խենթօրէն կը հետեւէր իր ծաղկաւէտ
պատմուածքին:

Կեդրոնականի իր բարեկամներէն պատմեց:
Պէրպէրեանի ուսանողներու գովասանքն ըրաւ: Կու-
սակցական գործունէութիւններու մանրամասնու-

թիւնները տուաւ: Ուսանողական Միութեան քարտուղարին նկատմամբ շատ նպաստաւոր խօսեցաւ՝ որուն հետ թիաւարութեան կ'երթային շաբաթը երեք անգամ:

Վէպերու հերոսուհիի մը տպաւորութիւնը թողուց վրաս: Ու աւիւմայ սեւ նախանձը սիրտս կըրծեց: Ինչո՞ւ ես ալ ա'յդպէս ապրում մը չ'ունենայի, ինչո՞ւ ես ալ չ'ապրէի այդ փառաւոր ապրումը, չքնաղ երազը իմ կեանքին: Ու աւիւմայ սեւ նախանձը իր բիրտ ճանկերով իմ մանուկ սիրտս ճանկութեց...: Զգացի՝ սիրտս կ'արիւնէր...:

VIII

«Այսպէս, ա'յսպէս մօտեցիր, կուշտս նստէ, բարձին կըթնէ, հանգիստ ըրէ: Քեզի տեսայ սիրտս զովացաւ: Ա՛խ, ի՛նչ օրեր էին ա'յն օրեր, ի՛նչ անուշ օրեր...:»

Մամաչն էր, մեր դրացի բարի Մամաչը: Կարմիր լաչակը վերցուցած էր. Պօլսեցի էր դարձեր կապ ու կապուածքով, սանտր ու սանտրուածքով:

«Աս երեք տարի է հոս ենք. ամէն բան առատ, ամէն բան աղէկ, բայց ոչ հոտ կայ, ոչ համ կայ: Մեր քաղքի համին ու հոտին մօնիմ. հոն սրբութիւն կար, բարիք կար, այս տնակեր քաղքին մէջ ի՛նչ կայ:»

Հայրենաբաղձ հոգիով մը իր պանդխտութիւնը կուլար: Դրացիներէն կը գանդատէր՝ «մարդատեաց են, չեն բարեկամանար:»

IX

Նաւամատոյցին քով չքեղ ապարանքի մը մէջ տուն էին դերեր, հարուստի վայել աղուոր կահաւորուած տուն մը:

Վարդօն՝ Վարդուհի էր եղած, Օրիորդ Վարդուհի Քարահատեան: Իրենց դիրքին ու հարստութեան վայելելիք անուն մը:

Քաղաքի բարքերէն բան մը չէր պահած: Նոր խտէալներ ունէր, նոր երազներ, թիթեռնիկի՛ երազներ: Ու ա'յնքան տարուած էր ա'յդ երազներէն որ յաճախ զինքը պալատականներուն հետ արքունիքներու մէջ կ'երեւակայէր:

X

Զորս օր էր Քարահատեաններու տունն էի: Ստիպումով շատ ստիպումներով զիս վար դերեր էին: «Քու մօր ծծի կաթը քեզի հալալ չ'ըլլայ՝ եթէ չը մնաս քանի մը օր» ըսած էր Մամաչը, ու ես տեղի էի տուեր: Ու ա'յդ չորս օրը ա'յնքան անուշ, ա'յնքան ուրախալից օրեր էին: Դժուարիս կուգար բաժնուելը, բայց պէտք էր Հինգշաբթի գիշերուան Փաքէի շոգենաւը առնել ամսու քսանուհինգին Օրտու հասնելու: Ուսուցչական պաշտօնավարութեանս առաջին փորձն էր, ու չէի ուզեր ուշ մնալ դպրոցէն:

Այդ Հինգշաբթի առտուն, գոյքերս կը դասաւորէի պայուսակիս մէջ երբ հիւրանոցէն տաք բանա-

վէճի մը անհաճոյ աղմուկը զիս լարուած վիճակի մը մէջ դրաւ:

Մամաշն էր՝ Վարդուհիին հետ: Մօր ու աղջկան կռիւը: Մայրը համոզել կ'աշխատէր՝ երբեմն բարկանալով՝ «քու արիւնը քու գլուխ», յաճախ գուրգուրանքով, մայրերուն յատուկ սէրերու գուրգուրանքով մը՝ «աղուոր աղջիկս, ոտքերուդ մեռնիմ»: Բայց Վարդուհին բարկացած, չա'տ բարկացած կը թուէր:

«Անգամ մըն ալ, կը լսե՞ս, անգամ մըն ալ անոր ոտքը այս տունէն ներս պիտի չը կոխէ: Անոր առջեւ մեր դուռը ալ պիտի չը բացուի երբէք: Այդ կապիկի երեսը անգամ մըն ալ չեմ ուզեր տեսնել»: Վարդուհին ձեռքերով սեղանը կը ծեծէր:

«Աղջիկս, մեռնիմ քեզի, դուրպան ըլլամ արեւուդ, արի ծուլթիւն մի՛ ըներ, մօրդ խօսքին մտիկ ըրէ, ես քեզի գէշութիւն չեմ ուզեր, իմ մէկ ու ճար աղջիկս ես, իմ լոյսն ես, իմ արիւն ես, իմ ճերմակ գլուխս թող հանգիստ հող մտնէ: Արի՛, խօսքիս մտիկ ըրէ:» Կը համոզէր Մամաշը:

«Ձէ՛, ըսի, չեմ ուզեր: Հայերէն չե՞ս հասկնար, չեմ ուզեր ա՛յդ տղան, չեմ սիրեր ա՛յդ տղան: Հոգի՞ս պիտի առնես:»

«Զաւա՛կս, աչքիս լոյս, դուն դեռ աղջիկ ես, անփորձ ես, աշխարհը չես տեսած, աշխարհը չես հասկցած: Այդ տղուն գէշ մի՛ ըսեր, այդ տղուն մեղքին տակ մի՛ մտներ: Խելացի տղայ է, պարկեշտ տղայ է: Պօլսեցի թեթեւօլիկ տղաքներէն չէ: Տուն, տեղ պահող մարդ կ'ըլլայ: Մեծցած ես, տարիքը

առած ես ալ ատեն է, կարգուէ, աղջիկս, մեռնելէս առաջ թող պսակդ տեսնեմ:» Կը պաղատէր պառաւ մայրը:

«Դուն զիս պիտի խենթեցնես: Քանի անգամ ըսի քեզի որ հիմակուան ատենը քու դիտցած ատենուան չի նմանիր: Աղջիկ մը քսանուհինդ տարեկանէն առաջ չ'ամուսնանար, իսկ երբ ամուսնանայ իր ուղածը կ'առնէ: Այս քու քաղաքը չէ, քու Պիթլիսը չէ որ քու դիտցածին պէս ըլլայ: Ասկէ վերջ, դիտցած ըլլաս, եթէ անգամ մըն ալ կարգուելու խօսքը ընես ալ իմ երեսս չես տեսնար:» Վարդուհին վճռական կը թուէր իր արտայայտութեան մէջ:

«Քու դիտցած բանն է, աղջիկս, քու դիտցած բանն է, քու արիւնը քու գլուխ:»

Վարդուհին արագաքայլ աստիճաններէն վար իջաւ առանց գլխարկի, առանց ձեռնոցի:

Անհամբերութիւնը սարսուռով մը սիրտս կ'ուռէր: Վայրենի փափաք մը հոգիիս մէջ կ'եռեփէր, ու կը զգայի մարմինս դող էր ելած:

Արդեօք իմ վրա՞ս կը խօսէին...:

Մեղմ քայլերով հիւրանոցը մտայ:

Մամաշը երեսը ափերուն մէջ առած մանկան մը պէս հոնգուր հոնգուր կուլար:

Գովը նստեցայ: Թաշկինակովս սրբեցի արցունքէն թրջած պառաւ այտերը, ու «Մի՛ լար, Մամաշ մի՛ լար», ըսի:

«Ախ, տղաս, ես չը լամ, ո՞վ պիտի լայ: Իմ ցաւին պէս ո՞վ ցաւ ունի: Ա՛խ, ի՞նչպէս չը լամ»:

Ու թաց աչքերով Մամաշը պատմեց ինծի իր ցաւը:

«Դուն կը ճանչնաս Թորոսյենց Արշօն, էն կըրակ ու բոց տղան: Հոս է, վարժապետութիւն կ'ընէ: Տեսնես մէկ հատիկ տղայ է, Աստուծուն, մարդուն դուրական տղայ: Կտրիճ, Աղբիւր Սերորին կը կը նմանի: Մեզի կուգայ կ'երթայ: Սուրբի պէս տըղայ: Վարդոյին վրայ հոգի կուտայ, կը խենթանայ: Բայց արի տես որ մեր Վարդօն Պօլսեցի լակոտնեւորուն խելք տուեր է, անոնցմէ չի բաժնուիր:»

Տեսակ մը թեթեւութիւն եկաւ վրաս:

Պզտիկութենէս կը ճանչնայի Արշօն, մեր թաղէն էր, միասին գետ կ'երթայինք լողալու, քիւրտերէն խաղ կը կանչէր, ու խաղ կանչած ատեն միշտ ձեռքը երեսին կը դնէր: Աղէկ տղայ էր, բայց չեմ դիտեր ինչո՞ւ, ես ուրախ եղայ որ Վարդօն չէր սիրէր Արշօն:

Այդ երեկոյ շողենաւ դացի: Վարդուհին ինծի հետ էր, ու մինչեւ շողենաւի երրորդ անգամ սուլելը քովէս չը հեռացաւ: Քարափին վրայէն թաշկիւնակ շարժեց, ու «Մի' մոռնար, գրէ՛ ինծի», պոռաց վերջին անգամ:

XI

Մեծ պատերազմէն վերջ երբ հինգ տարուան դինուորութենէս յոգնած ու տանջուած Տարտանելէն Պօլիս վերադարձայ՝ մայրն իր որդին էր կորսնցուցած, փեսան իր հարսն: Գաւառացի Պօլսոյ ափ մը

հայերէն քիչեր էին մնացեր: Ծանօթ ու անծանօթ, Բերայի հարուստներէն մինչեւ նաւամատոյցի բեռնակիրները առանց հարցմունքի, առանց պատճառի, օր ցորեկով բռնած, աքսորած էին, ու աքսորի ճամբուն ջարդած էին: Այդ դժբաղդներու շարքին մէջ ըլլալու էին Քարահատեանները՝ երեքը մէկ: Ըսողներ եղան որ Վարդուհին Հալէպէն Պէյրութ փախած էր թրքուհիի տարադով, ու անկէ Յունական շոգենաւով մը Ռումանիա անցած: Բայց այդ տարածայնութիւնը ստուգելու կարելիութիւնը չ'ունեցայ երբէք, ու ակամայ մեռածներու շարքին մէջ թաղեցի երեքը մէկ՝ կսկծալով Վարդոյին վրայ մասնաւորապէս:

XII

«Երթա՛նք այս երեկոյ, քեզի հետ բանախօսութեան երթանք այս երեկոյ: Հետաքրքրական նիւթ է, կը պնդէր բարեկամս Ծալեանը՝ բանասիրական իր սիրահարութիւնովը: Ամերիկայի տասը տարուան իր կեանքը բանախօսութիւններու եւ ուսումնասիրութիւններու տուած էր: Ու արդար արդիւնքը այդ երկար տքնումին ա՛յն եղած էր որ պատուելիութենէն տարօրինակ նոր վարդապետութեան մը իջած էր որուն էութիւնը իմ խեղճ ու կրակ միտքս չէր կրնար ըմբռնել: Յաճախ ձանձրոյթէս կը յօրանջէի իր փիլիսոփայած պահերուն՝ որոնք հանդիպումներու զխաւոր մասը կը կազմէին, ու խուսափումի ճար մը կը ճարէի ամէն անգամ երբ բանախօսութեան մը երթալու խօսքը ըլլար:

«Նայէ՛, յայտադրին նայէ, աղուոր խօսողներ կան:»

Յայտադիրը աչքէ անցուցի: Օրուան գլխաւոր խօսողը Քօրնէլ Համալսարանի ուսուցչուհիներէն Օրիորդ Բօզէմանտ Կարատն էր «Թուրքիոյ Ողբերգութեան Իմ Կատակերգութիւնս» նիւթովը:

Կէս ժամէն Քօլըմպիա Համալսարանի սրահն էինք՝ ուր հազիւ կրցինք նստելու տեղ մը գտնել վերջի նստարաններէն մէկուն վրայ:

Շատեր ուսանողներ ըլլալու էին, ճերմակ մաղերով մարդիկը՝ անպայման ուսուցչիներ, դպրոցին փրօֆէսօրները: Բայց չի կրցի գիտնալ թէ այդ ուշիմ, այդ մտացի, այդ հանճարեղ մտայնութիւնով մարդիկ ի՞նչ հետաքրքրութիւն կրնային ունենալ բարբարոս Թուրքիոյ մը անցեալովը: Ու անոնք ա՛յնքան հետաքրքրուած ըլլալ կը թուէին:

Ամերիկա դալէս ի վեր աշխարհը փոխուած կը գտնէի: Հին դպրոցական ընկերներէս ա՛յնքան մը տերիմ Ծալեանէն մինչեւ անծանօթ դրացիս, օրուան կեանքիս մէջ դէմս ելլող բոլոր դէմքերը ինծի չա՛տ տարօրինակ ու անըմբռնելի բան մը ունէին. բան մը՝ որուն ի՛նչ ըլլալը չէի հասկնար, նոյնիսկ չէի կրնար զանազանել՝ աղէկ էր թէ գէշ: Յաճախ փողոցի մը անկիւնը կը կենայի օրուան կեանքը դիւտելու, ծանօթանալու, ուսումնասիրելու, ու սիրելու: Պէտք էր սիրել, պէտք էր համակերպիլ այս նոր երեւոյթին՝ որուն աղէկ կամ գէշ ըլլալը չէի գիտեր:

Մէկ ծայրէն միւսը՝ բազմութիւնով լեցուն այդ

չքեղօրէն լուսաւորուած խոշոր սրահին մէկ անկիւնը նստած, աննշմարելի, անծանօթ, օտարական մը՝ ակամայ ուղեցի որ մեր քաղաքը ըլլայի, մեր հին տունը՝ ուր ձէթ կը վառէինք ու երբ ձէթ չըլլար՝ անճրագ կը նստէինք մեր թոնիրին վրայ ու հէքեաթ կը պատմէինք: Ի՛նչ աղուոր, ի՛նչ հետաքրքրական էին այդ հէքեաթները: Թագաւոր կ'ըլլար, ու թագաւորին երեք աղջիկները կ'ըլլային, ու միշտ երեք քոյրերուն պզտիկը ամենագեղեցիկը կ'ըլլար: Ու այդ ամենագեղեցիկ աղջիկը աղքատ տղու հետ կ'ամուսնանար, աղքատ տղան քաջ էր, խելացի էր...:

Հայրենաբաղձ այդ մտմտութիւններուն մէջ կը տապկուէի երբ քովընտի սեռեակէն բեմը ելան օրուան բանախօսները զոյգ զոյգ՝ իրարու թեւերէն բռնած:

«Օրիորդ Կարատը մէջտեղ նստողն է» նկատել տուաւ քովս նստող երիտասարդ մը իր քովի բարեկամին:

Վիզս երկարեցի, աջը դարձայ, ձախը դարձայ տեսնելու այդ աղջիկը՝ բայց կարելի չեղաւ: Բեմին դրուած խոշոր սեղանը իր վարդերով չը ձգեց:

Երգեցին, նուագեցին, նորէն երգեցին: Վերջապէս ժողովին նախագահն երկար-բարակ բաներ մը ըսեցին վերջ — որոնցմէ շատ բան մը չը կրցի հասկնալ — հրաւիրեց Քօրնէլ Համալսարանի ուսուցչուհիներէն Օրիորդ Բօզէմանտ Կարատը խօսելու:

Ժողովուրդը երկար երկար ծափահարեց: Ես ալ հետեւեցայ անոնց՝ ակամայ, անգիտակից: Քովս նստողները գիտեցի, յաջորդ շարքին նայեցայ, հե-

ոռններ պատուցել աչքերս, ամէնքն ալ կը ծափա-
հարէին:

Ծափերը դադարեցան: Սեղանին դրուած աղուոր
աղուոր ծաղիկներուն մէջէն ծաղիկ դէմքով աղջիկ
մը մեկնուէր ժպիտով սրահին նայեցաւ:

Մագերս փուշ փուշ եղան: Դաւիթիւն մը իջաւ
վրաս իր թուրութիւնովը: Խելքս դարձաւ: Խելագա-
րի մը պէս «Վարդօ՛, Վարդօ՛», պոռացի:

Բարեկամս իր երկու ձեռքերով բերանս դոցեց:
Ժողովուրդին ամէնը ինծի նայեցան: Գլխու պտոյտ
մը եկաւ վրաս: Զիս դուրս տարին:

Փառաւոր պանդոկի մը մէջ էինք, Վարդօն ու
ես: Վարդոյին պանդոկը: Քով քովի նստած լացինք,
հին օրերու մեր ցաւը լացինք, մեր սուգը, մեր աւ-
րուած քաղաքին դէպքը լացինք, լացինք մեր նահա-
տակները:

Ես պատմեցի իրեն իմ չորս տարուան ելեւէջս,
ու հինգ տարուան զինուորութիւնս: Ան պատմեց
ինծի իր Պօլսոյ անուշ կեանքէն ու աքսորի տառա-
պանքը:

«Հայրս մեզի հետ էր մինչեւ Գօնիա հասնել-
նիս: Անկէ գատեցին մեզի, հայրս Հալէպ ղրկեցին, ու
այդ ճամբուն վրայ հազարաւորներուն հետ սպաննե-
ցին: Մօրս հետ Գօնիա մնացինք երեք ամիս: Մայրս
մեռաւ անհուն վշտով մը: Այդ մահը զիս կատաղու-
թեան աստիճանին հասցուց: Աշխարհը մթնցաւ աչ-
քիս, ու առանց մահէն վախճալու՝ թրքուհիի տա-
րագով Գօնիայէն փախայ: Հազարումէկ նեղութիւն-

ներով Պէյրութ հասայ՝ ուրկէ դիւրին եղաւ Ամերի-
կա դալս:»

Արցունքը կաթիլ կաթիլ կը կաթկթէր իր այ-
տերէն:

«Քօրնէլ Համալսարան մտայ: Հաշուադիտական
մասնաճիւղի վկայականն առնելէս վերջ ուսուցչու-
թան հրաւիրուեցայ ու երկրորդ տարին է պաշտօնա-
վարութեանս:»

Յաղթանակ մ'էր այդ, քիչերուն տրուած:

Ակամայ մեր հին ծանօթներու շարքին Թորսո-
յենց Արշօնն ալ հարցուցի:

«Հա՛, ջու Օրտու երթալէդ վեց ամիս վերջ աղ-
ուոր աղջկան մը հետ ամուսնացաւ: Ամերիկա են հի-
մա: Մէնչէսթըրին մէջ տուն տեղ ունին, չա՛տ լաւ
դիրք ու անուն են շինած: Շատ երջանիկ են իրենց
ղաւակներուն հետ:» Ինծի անանկ թուեցաւ որ Վար-
դօն նախանձի զգացում մը ու գղջումի ցաւ մը ու-
նէր իր հոգւոյն մէջ: Յայտնի էր՝ կը ցաւէր իր հին
մերժումին համար:

«Մայրս մեռնելէն առաջ միայն այսքանը ըսաւ
ինծի՝ որը պիտի չը մոռնամ երբէք. «Կարգուէ՛,
աղջի՛կա, կարգուէ՛, տուն տեղ դիր»: Եթէ մօրս
այդ փափաքը չը կատարուի, կեանքս դառնութեան
բաժակ մը պիտի դառնայ՝ եթէ նոյնիսկ թագուհի
մը դարձած ըլլամ՝ աշխարհին տիրելու:»

Անկեղծութեան առաքինութիւնը արեւուն պէս
կը փայլէր իր խօսքերուն մէջ, ու այդ օրը ես ա՛յն-
քան չա՛տ սիրեցի Վարդօն:

«Է՛յ, եթէ ա՛յդպէս է՝ հարսնիքդ ե՞րբ պիտի

խաղանք:» Հարցուցի չար կատակով մը:

«Շատ հեռու է»: Մատանին ցուցուց ինծի: «Արդէն նշանուած եմ: Ամերիկացի աղուոր տղայ մը, ան ալ ուսուցիչ է: Կը յուսանք յաջորդ Յունիսին ամուսնանալ, ու Ներոպա երթալ արձակուրդին:»

Երջանիկ էր Վարդօն:

«Հայ տղայ չը գտա՞ր:» Հարցուցի քիչ մը վերաւորանքով:

«Հայ: Հայ տղաքներ չա՛տ: Կոշտ ու կոպիտ, անտաշ տղաքները չա՛տ: Իմ երազը, իմ երազը ես կ'ուզեմ, թիթեռնիկի իմ հին օրերու երազը:»

«Ատո՞ր համար անունդ փոխած ես»: Վերաւորիչ էր իմ հարցումս:

«Այդպէս է, այդպէս է, պէտք է պատշաճիլ, պէտք է յարմարիլ պարագաներուն:»

Քարկտրողենց Վարդօն չա՛տ էր փոխուած...:

XIV

Ինը տարի էր անցեր ա՛յն անձրեւոտ օրէն երբ էլիկ Ալէէնտէն միս մինակս Նիւ Եօրք էի իջեր ու հազարումէկ փնտռողներէն վերջ մեր քաղաքացի Կոստինին հիւր էի եղեր: Այդ ինը տարուան մէջ Նիւ Եօրքէն Ֆիլատէլֆիա, Պոսթօն, Մէնչէսթըր, Ալպընի, Սիրաքիւս, Բալթիմօր, Պըֆլօ եւ էլմարա թափառումներ էի ունեցեր, բայց տեղ մը բոյն չէի դրած:

Նիւ Եօրք կը վերադառնայի նորէն: «Մեծ քաղաք է, դորժ շատ կ'ըլլայ, ծանօթ կ'ըլլայ, ապրիլը դիւրին է», ըսած էին:

Գարնանամուտին էր: Նիակարայէն շոգեկառք տուի: Բաղմութիւնը չա՛տ էր, ուսանողներ ամէնքն ալ: Քօրնէլ Համալսարանի Նէյքտրիք Ճարտարագիտութեան ուսանողներ, որոնք Նիակա Ջրվէժի ուսումնասիրութենէն կը վերադառնային:

Մէկին հետ խօսքի բռնուեցայ: Հայ ըլլալս ըսի: Ուրախացաւ: «Տան տիրուհիս ալ հայ է», ըսաւ. «Օրիորդ Րօզմանտ Կարատ:»

Դառն ժպիտ մը, կսկծոտ ժպիտ մը անցաւ չըրթունքներու վրայէն: Ալ չը խօսեցայ տղուն հետ:

XV

Ճամբաս փոխեցի: Էթհիքայի շոգեկառքը մըտայ: Նոյն օրն իսկ Վարդոյին տունն էի:

Փոխուած էր Վարդօն: Շա՛տ փոխուած էր: Կանխահաս ծերութիւնը իր աղուոր դէմքին խոր հետքեր էր ձգած, ու մազերը մոխրագոյն էին դարձեր: Միայն սեւի սեւ աչքերը իրենց հին օրերու աղուորութիւնը կը պահէին:

Ջարմացաւ, չա՛տ դարմացաւ իմ անակնկալ այցելութենէս: Վզիս պլլուեցաւ, համբուրեց զիս ու հոնգուր հոնգուր լացաւ: Դժուար է ըսել թէ ինչո՞ւ լացաւ, բայց այդ լացը իր մօրը հոնգուր հոնգուր լացը ինծի յիշեցուց՝ տարիներ առաջ:

Աղուոր տուն ունէր, իր անձնական տունը, պարտէզով, ծառերով, ծաղիկներով: Մաքուր ու չքեղօրէն կահաւորուած: Վերի յարկը վարձու էր տուած Ամերիկացի ընտանիքի մը՝ որոնց մանչուն էի հանգիւպեր դիպուածով: Ուսուցչութիւնը կը շարունակէր, փրօֆէսօրի աստիճանի էին բարձրացուցեր, ու շա'տ գոհ էին իրմէ:

Ամերիկացի իր բարեկամը հարցուցի:

Չը սիրեց հարցումը: Հին վէրք մը, սպիացած վէրք մը բանալ դժուար էր: Արցունքով լեցունեցան աչքերը: Իր մօր յիշատակն էր գինքը չարաբող:

«Գնաց ան, Եւրոպա դնաց աւելի բարձր ուսումի համար: Ալ չը վերադարձաւ: Անգլիացի հարուստ աղջկան մը հետ ամուսնացաւ նոյն տարին: Լօնտօն է հաստատուեր:»

Բառ մը չ'ունէի մխիթարելու այդ ծերացած թոռմած այտերով հին օրերու չքնաղ տեսքով մեր Վարդօն:

Երկուքս մէկ գլուխնիս կախած լացինք:

Այդ դառն լուսթեան մէջ Մամաչի ոգին էր կըրկին մայրական դուրգուրանքով մը ու արտասուալից պաղատանքով մը կը փսփսար՝ «Կարգուէ՛, աղջիկս, իմ մէկ ու ճար աղջիկս, կարգուէ՛...»:

ՇԵՐԱԹ ԳԻՇԵՐ ՀԵՐՄՆԻՔ ՈՒՆԻՆՔ...

ՇԱՔԱԹ ԳԻՇԵՐ ՀԱՐՍՆԻՔ ՈՒՆԻՆՔ...

I

Կեդրոնական պարտէզի ծառերու շուքին մէջ երկնցած գիրք կը կարդար Մաթիլտը երբ առաջին անգամ իրեն հանդիպեցայ ամառուան տաք կիրակնամուտի մը:

Յոգնած էի այդ երեկոյ, ու ա'յնքան նեղսրտած օրուան յուսախաբութիւններէս: Ժամերով փողոցներ էի պտտած այդ օրը՝ չա'տ մը օրերու պէս, ու հանրային պարտէզներուն մէջ աղջիկ մը փնտրուած՝ թեւ թեւի պտտելու մինակութիւնս սպաննելու:

Դուք ապրա՞ծ էք միլիոնաւոր Ժողովուրդով քաղաքին առանձնութիւնը: Ի՞նչ դառն է ա'յն, ա'յնքան անտանելի:

Այդ օրը, չատ յտակօրէն կը յիշեմ, հանրակառքէ հանրակառք փոխուեցայ, հանդիպած կի-

ներուն ու աղջիկներուն աչք ըրի, ժպտեցայ, խօսք նետեցի:

Նիւ Եօրքցի կիներ չարամխո են, ետասէր, անկարեկիր օտարին:

Շատեր բարկացան ինծի, խոժոռ խոժոռ ոտքէս մինչեւ զլուսս չափչիւցին՝ անարդող արտայայտութիւնով: Ոմանք ձեռքերնուն պայուսակներն արմուկներնուն ներքեւ ամուր ամուր սեղմած երես դարձուցին ինծի: Երբ աղջկան մը կարապի վիզին նմանող ձիւն-ճերմակ սրարանոցին գեղեցկութեանը կը հիանայի կարօտի նայուածքով մը՝ այդ անառակ աղջիկը վզէն կախուած ոսկի խաչը կուրծքին սեղմած՝ նստարանը փոխեց՝ ինձմէ տասը քայլ հեռու խափշիկի մը քով նստելու: Շրթունքնին ներկած դոյզ մը կիներ չար խնդուքով մը վրաս խընդացին: Տասնեակ մը անցորդներ ինծի նայեցան ամբարիշտ մարդու մը նայելու յանդիմանող ակնաւորներով: Ես ա՛յնքան ամէցայ, քրտինքը կըռնակէս վար կաթեցաւ:

Այդ օրն էր դարձեալ յուսախար թափառումիս մէջ գերուկ կին մը ոտտիկանին պիտի յանձնէր զիս եթէ բաղմութեան մէջ կորսուած չըլլայի:

Այդ օրուան երկար ու յուսախար թափառումներէս յոգնած՝ Կեղրոնական Պարտէզի ծառերուն տակ հանգչելու դացի՝ զեռ մութը չիջած:

II

Հոն էր Մաթիլտը: Անտարբերօրէն ծառի մը

տակ երկնցած գիրք կը կարդար: Հարուստ ու խարտեաչ մաղերը ճակտէն վար ցրցնուած՝ աչքերը կը ծածկէին: Աջ թեւը գլխուն բարձ էր ըրած, ու միւս ձեռքով գիրք մ'էր բռնած: Բաց-կապոյտ շրջադեպտէն դուրս էին ինկած իր դոյզ ծունկերը՝ որոնք կաթի ճերմակութիւնը ունէին: Նուրբ մետաքսին մէջ մարմնի կոր ու ուղիղ գիծերը ա՛յնքան յատակ էին որքան մեծ դրաղարանի մարմար արձանները: Թեթեւ գեփիւռ մը ծառերուն մէջ պար կը դառնար քընքուչ սողոսկումով մը՝ լճակն ի վար սահելէն: Ու իր այդ գալարումներուն մէջ անառակօրէն կը խաղար Մաթիլտի մետաքս շրջադեպտին հետ:

Օրուան այդ զով պահուն տաքութիւն մը եկաւ վրաս: Կոկորդս չորնալ սկսաւ, ու ողնահարիս ոսկորները՝ կոտրուիլ:

Մեղաւոր մտածմունքով մը գեփիւռին խաղը ու Մաթիլտի շրջադեպտին ելեւէջը ա՛յնքան հաճոյ եկաւ ինծի:

Այդ չար դիտումիս մէջ երբ յանկարծ Մաթիլտը վեր վերցուց իր գլուխը, ու տեսաւ զիս իմ անառակ նայուածքովը՝ ինծի թուեցաւ որ վայրկեան մը չ'անցած իր ձեռքին գիրքը դէմքիս պիտի զարնէր ու «անամօթ չուն» պիտի պոռար երեսս ի վեր:

«Պարո՛ն, կը հաճիք ըսել թէ ժամը քանի՞ն է»:
Հարցուց հին օրերու ծանօթի մը պէս:

Ի՞նչ անուշ էր այդ չեշտը, ի՞նչ քաղցր էր այդ թօնը, ի՞նչ հեշտալից էր իր արտայայտութիւնը...: Ամերիկայի իմ ութը տարուան կեանքիս մէջ ոչ մէկը այդքան անուշութիւնով մը ինծի խօսած էր:

Այդ անակնկալ բարութենէն չփոթած, թրթռուն ձայնով մը՝ «Ժամը ճիշդ վեցը քառորդ կ'անցնի, Օրիորդ» ըսի,

Ես դեռ անփորձ տղայ էի իմ չափահասութեան մէջ:

«Օ՛հ, շնորհակալ եմ, ես չէի կարծեր որ այդքան ուշ է»:

«Շատ ուշ չէ, օրիորդ», պատասխանեցի, «դեռ արեւը մայր մտնելու շատ կայ, ամառուան օրեր երկար են»:

«Այո՛, օրերը երկար են հիմա՛»:

«Երբեմն մեր ուղածէն շատ աւելի երկար», աւելցուցի:

Թեթեւ Ժպիտ մը անցաւ Մաթիլտի շրթունքներուն վրայէն: Տխուր արտայայտութիւն մըն էր այդ:

Քայլ առ քայլ մօտեցայ իրեն ու քովը նստեցայ:

«Ի՞նչ աղուոր է հոս, ծառերուն տակ, լճակին եզերք», խօսիլ սկսայ:

Երեսս նայեցաւ: «Բանաստեղծի հովեր ունիք» ըսաւ, ու նորէն Ժպտեցաւ, այս անգամ գուարթ Ժպտիտով մը՝ որը դոհունակութիւն ըլլալ կը թուէր:

«Ամէն մարդ, ամուսնանալէն առաջ, բանաստեղծ մըն է որոշ չափով մը»:

«Ուրեմն դուք ամուսնացած չէ՞ք»:

«Ո՛չ, ամուսնացած չեմ»:

«Տարօրինակ ըլլալ կը թուի»:

«Ինչո՞ւ»:

«Դուք ա՛յն կարգի մարդոցմէ ըլլալ կը թուիք՝ որոնք կանուխէն ամուսնացած կ'ըլլան»:

«Բայց ես ամուսնացած չեմ, Օրիորդ, կըրնաք վստահիլ»:

«Օ՛հ, տարակոյս չ'ունիմ երբէք: Ոչ թէ ձեզի հաւատալ չ'ուզեցի, այլ ըսել կ'ուզէի որ Իտալացինէր ընդհանրապէս պղտիկ հասակէն կ'ամուսնանան»:

«Իտալական բարքերու եւ սովորութիւններու մասին շատ դադափար չ'ունիմ, կասկած չըկայ՝ ձեր ըսածը շատ շիտակ ըլլալու է»:

«Իտալացի չէ՞ք դուք»:

«Ո՛չ, օրիորդ, ես Իտալացի չեմ»:

«Օ՛հ, ես Իտալացի ենթադրեցի ձեզ: Կը ներէ՞ք լթէ հարցնեմ թէ ի՞նչ ազգէ էք»:

«Ես ինքզինքս Ամերիկացի կը կոչեմ, Ամերիկեան քաղաքացիի երկրորդ թուղթը առած ըլլալուս համար, բայց որովհետեւ ոչ մէկը կրնայ զիս Ամերիկացի ընդունիլ՝ պէտք է միշտ աւելցնեմ որ Հաստան ծնած եմ»:

Երկա՛ր երկա՛ր խնդաց Մաթիլտը, ու իր խնդուքին մէջ ձեռքը ձեռքիս ինկաւ: Բռնեցի դայն ամիսնա մէջ թոյլ սեղմումով մը:

Այդ վայրկեանէն մենք աւելի մօտիկ էինք: Կարծես անհասկնալի զգացում մը բարեկամութեան առաջին հանդոյցը կապած էր մեր մէջ:

Ձեռքի գիրքը ինծի երկարելէն՝ «Այս գիրքը կարդացա՞ծ ես», հարցուց ինծի:

«Կանանց Գլխա՞րկը», անցեալ տարի կարդացի հտպճեպով մը:»

«Հետաքրքրական է, չէ՞:»

«Հետաքրքրական է, բայց շատ չը սիրեցի, հակառակ որ մեծ համակրանք մը ունիմ հեղինակին հանդէպ»:

«Ձը սիրեցի՞ր: Ինչո՞ւ: Դուք ալ հեղինակ մը ըլլալու էք»:

«Դրուածքը աղուոր է: Հեղինակը շատ վարպետ՝ իր գրիչովը: Բայց նիւթը ինծի շատ մօտիկ չէ: Բարձրագոյն դասակարգի այդ կեանքը, ինծի համար ատելութիւն մը ունի: Ի՛նչ ձեւի տակ ալ ըլլայ՝ չեմ սիրեր մտնել ա՛յդ ապրումին մէջ»:

«Տարօրինակ չէ՞ այդ»:

«Կեանքին մէջ տարօրինակութիւնները չափոն են, ու ամէն տարօրինակութիւնը իր արդարացումի պատճառն ունի»:

«Կրթուած աղայ կ'երեւիք»:

«Կրթուած տղա՛յ...: Ի՛նչ հեղնանք: Միջավայրին չը յարմարող կրթութիւն մը, օրիո՛րդ: Կըրթութիւն մը՝ յուսախարութիւններով եւ ապերժան-կութիւններով լեցուն...»:

Նորէն տխուր ժպիտ մը անցաւ իր նուրբ շըրթունքներուն վրայէն:

Լուռ էինք: Ան ինծի կը դիտէր հետաքրքիր պըրպտումով մը, ես՝ իրեն, նոյնքան հետաքրքրութիւնով:

«Բայց, եկուր մոռնանք սա դիրքն ու գրակա-նութիւնը, ընկերային կարգերը ու աշխարհին ազ-

դութիւնները», ընդհատեցի լռութիւնը: «Ըսէ՛ ին-ծի, պիտի ուզէի՞ր ինծի հետ բարեկամանալ, կ'ըսե՞ս ինծի թէ ո՞վ ես դուն, ու ի՞նչ կ'ընես»:

«Անդլիացի եմ ես, տարի մըն է Նիւ Եօրք եկած եմ ապրուստ ճարելու: Առաջին տպաւորութենէս տարուած ինծի կուգայ որ իմ յանցանքս պիտի ըլլայ եթէ չը կրնանք մէնք բարեկամանալ այս օտար ամիերուն վրայ»:

Անդլիացի՛ էր, փա՛ռք Աստուծոյ, ուրեմն սա աւճառաւոր, սա հպարտ ու ունայնամիտ Նիւ Եօրքի-նէրէն չէր...:

«Ամուսնացած էք, օրիո՛րդ», հարցուցի աւելի վախկոտ շեշտով մը:

«Ո՛չ, ամուսնացած չեմ: Առանձին եմ, միւս մի-նակս»:

«Գուցէ չը հաւատաս եթէ ըսեմ որ ես ալ մի՛նակ եմ, միւս մի՛նակ այս աշխարհիւ մէջ: Շատերուն ըսած եմ, հաւատացողներ չեն եղած, պիտի չը դարմանամ եթէ դուն ալ չը հաւատաս»:

«Ձէ՛, պատճառ մը չ'ունիմ ես քեզի չը հաւա-տալու: Վստահ եմ որ անկեղծ ես դուն քու ար-տայայտումին մէջ: Ես ալ այդ դառնութիւնները ապրած եմ: Գիտեմ քու ցաւը»:

Ձեմ գիտեր ինչո՞ւ աչքերս արցունքով լեցուե-ցան...:

III

Բարեկամացանք Մաթիլտն ու ես: Երկուքս ալ հազարաւոր մղոններով հեռու մեր հայրենիքներէն,

ա՛յս օտար ամերոն վրայ հանդիպեցանք իրարու, եւ բարեկամացանք դէպքերու բնական բերումովը:

Օգոստոսի այդ օրէն վերջ յաճախ միասին էինք: Երեկոյնք ես մասնաւոր ընելիք չ'ունէի, ինքը միշտ ազատ էր: Միասին կը ճաշէինք, ու եթէ թատրոն չ'երթայինք՝ պտոյտի կ'ելլէինք Հըտսընի ամենըն ի վեր, հասարակաց պարտէզին մէջէն:

Օր մը, Նոյեմբերի վերջերն էր, Մաթիլտի սենեակը նստած մթնշաղին մէջէն դետը կը դիտէինք: Յուզմունքով մը Մաթիլտը իր հայրենի երկրի վեր-յիշումները ըրաւ: Գաղթենի կեանքէն պատմեց, սովորութիւններ յիշեց որոնք իրենց երեւոյթին մէջ ա՛յնքան տարօրինակ էին, բայց ա՛յնքան բարի իրենց ապրումին մէջ: Իր հօրը պատմութիւնը ըրաւ, ու կսկիծով յիշեց իր մօրը յիշատակներէն: Կարծես երազողի մը անդիտակցութեան մէջ, կէս քուն կէս արթուն, ուղեւով՝ ու նոյն ատեն կարծես չ'ուզելով, իր կեանքին պատմութիւնը պատմեց ինծի այդ գիշեր՝ մեկամաղձոտ ու ցած թոնով մը: Ինծի կուգար մեռնող սիրելիի մը պատմութիւնն էր այդ:

IV

«Դրացիներ էինք մենք, Տիք Ուէլտընը եւ ես, ս.ուններնիս իրարու կցուած, պարտէզին իրարու չով: Մանկութենէն միասին մեծցանք, ու միասին դպրոց դացինք: Տարիներով մէկտեղ արձակուրդի դացինք ու ամիսներով միասին ճամբորդեցինք: Հօրս մահէն երկու տարի վերջ նշանուեցանք, ու պի-

տի ամուսնանայինք եթէ մեծ պատերազմը սկըսուած չըլլար:

«Տիքը Պէլճիքա ղրկեցին, զիս՝ Գաղիա, Անգլիական հիւանդանոցի տնօրէնութեանը, Փարիզէն սասը մղոն հեռու:

«Չորս տարի վերջ երբ տուն վերադարձայ՝ մայրս մեռած էր, եղբայրս՝ պատերազմին մէջ սպանուած, Տիքը հիւանդ կը պառկէր՝ ապրելու անյոյս:

«Երեք ամիս գիշեր ցորեկ հսկեցի Տիքին վրայ, ու մահէն կեանքի եկաւ: Ոտքի ելաւ: Հին օրերու կայտառութիւնը նորէն աչքերուն մէջ, դէմքին վըրայ փայլիլ սկսաւ: Միասին Լօնտօն իջանք՝ ուր ես ուսուցչուհի եղայ, Տիքը՝ դրամատան քարտուղար:

«Երկու տարի առաջ Դեկտեմբերի վերջերն էր, քիչ ատենէն պիտի ամուսնանայինք: Պատերազմի օրերու բարեկամութիւններէս Գաղիացի օրիորդ մը այցելութեան եկաւ ինծի, Նոր Տարիի արձակուրդը իմ քովս անցունելու: Դեռ Լօնտօն չէր տեսած, ա՛յնքան կը փափաքէր Լօնտօնը տեսնելու:

«Պտոյտի տարի զինքը, քաղաքին գեղեցկութիւնները ցուցուցի իրեն մէկիկ մէկիկ, գետափը տարի, արքայական պալատին առջեւէն անցանք, քաղքին հնութիւնները ցուցուցի իրեն, հիւանդանոցներ ու դպրոցներ այցելեցինք: Տիքին ներկայացուցի, ու երեքս մէկ թատրոն դացինք:

«Ծնունդի ու Նոր-Տարիի արձակուրդները անցան, կեանքը նորէն իր բնական շարժումին մէջ մըտաւ: Գաղիացի բարեկամութիւնս Լօնտօնը սիրեց: Գործ դտայ իրեն, հոն հաստատուեցաւ:

«Տիքը իր այցելութիւնները կարճեցուց, ու սկըսաւ աւելի քիչ անգամ գլխ տեսնելու դալ: Կ'ըսէր որ շատ դժուար էր ու մինչեւ ուշ ատեն դրամատունէն տուն չէր դար: Ես ուրախ էի ատոր համար: Որքան շատ աշխատէր Տիքը՝ ա'յնքան դիւրին պիտի ըլլար տուն կադմելը: Վերջապէս առանց դրամի ի՞նչպէս կարելի պիտի ըլլար ամուսնանալ: Ես աւելի սիրեցի Տիքը իր ա'յդ ծանր աշխատանքին համար: Իմ երջանկութեան ու հանգստին համար դիւերներն իսկ աշխատելէն չէր քաշուէր: Ի՞նչ մեծ սէր ու հիացում կը զգայի իրեն հանդէպ...»

«Հինգշաբթի գիշեր մը, Յունվարին մէջ, Տիքըսաւ որ գլխ տեսնելու պիտի չը դար, այդ օրը մինչեւ ուշ ատեն աշխատելու էր: Առանձինս ներկայացումի դացի:

«Ո՞վ կրնայ նկարագրել ա'յն վայրկեանի իմ սրտիս դառնութիւնը երբ առջեւիս նստարանին վրայ Տիքը թեւ թեւի նստած դտայ Գաղիացի բարեկամութեան հետ...»

«Նշանտուքիս մատանին ետ ուզեց Տիքը:

«Ամիս մը վերջ իմ նշանածս ու Գաղիացի իմ բարեկամութեան ամուսնացան:

«Առանձին մնացի: Սէրէս, յոյսերէս, երջանկութենէս ու երազներէս կողոպտուած...: Առանձին մնացի, որբ ու անտէր, առանց սիրահարի, առանց ամուսինի...: Առանձին մնացի, կեանքը դեռ չ'ապրած...»

«Քսան ու ութը տարու էի այն ատեն: Երիտասարդութենէն չափահասութեան կը կոխէի՝ որմէ

անդին պառաւութիւնը շատ հեռու չէր: Միլիոնաւոր երիտասարդներու սպանումէն ու մահէն վերջ, հարիւր հազարաւոր դեռատի ու թարմ աղջիկներու առատութեան մէջ ո՞վ պիտի մտածէր իմ վրաս: Ո՞վ պիտի լսէր իմ ցաւս, ո՞վ պիտի կարեկցէր իմ յուսախաբութեանս...: Փողոցներուն մէջ, բեմերուն վրայ, զպրոցական սեղաններուն առջեւ, դահլիճներու լուսավայլ պատերէն ներս այրող սիրով, եռեփող կեանքով, պոռթկացող ուրախութիւնով աղջիկներ կային վարդերես, գեղանի, փարթամ ու հարուստ, ո՞վ պիտի նայէր քսանութեան անցնող վարժուհիին...: Երիտասարդութեանս մայրամուտին առանձին մնացի...»

«Մեռա՞ն երազներս...: Ապագայ երջանկութեանս սեւ պատանք մը կարեցի ու աւամայ հաշտուեցայ ուսուցչուհիի մը տափակ կեանքին...»

«Ամուսնութենէն երեք ամիս վերջ լսեցի որ Տիքը հիւանդացած էր ու շարաթներով չէր կրցած գործել: Իմ շուայ ու վատնող Գաղիացի բարեկամութեան ձեռքէ երթալ սպառնացած էր՝ եթէ եկամուտի մը միջոց չը ճարուէր:

«Գրեցին ինձի ու խնդրեցին որ երթամ տեսնեմ զիրենք:

«Առաջին մտածմունքս եղաւ հեռու մնալ այդ յոյդ օձերէն՝ որոնք կուրծքիս վրայ տաքնալէն վերջ՝ երջանկութիւնս թունաւորեցին, ու կեանքիս չքնաղ երազը ահաւորութեան մը դարձուցին: Առաջին մըտածմունքս եղաւ հեռուէն դիտել անոնց տառա-

պանքը ու երջանկանալ անոնց ապերջանկութիւնովը:

«Բայց, տարօրինակ է ըսել, այդ օրը երբ ինծի կը սպասէին՝ ակամայ ճամբայ ելայ անոնց երթալու...:

«Երբ տունը հասայ Տիքը դուռը բացաւ: Գիշերանոցին մէջ կիսամերկ՝ Տիքը դուռը բացաւ: Ըսաւ որ կինը տունը չէր:

«Աչքերս դոցեցի, երեսս սլատին դարձուցի: Չարութիւնը ոտքերուս առջեւ կը խաղար:

«Նստեցանք Տիքին հետ առանձին՝ արուի կերքերը եռեփող իր մերկութիւնը կիսաբաց:

«Մթնշաղ էր: Սենեակին մէջ լոյս չը կար: Իր փսփացող ձայնին մէջ կարմիր փորձութիւնը կը չնչէր: Սիրտս արագ արագ կը բարախէր այտերուս հասնող իր տաք շունչէն...:

«Ձեմ գիտեր ի՞նչպէս, թուրութիւն մը եկաւ վրաս, ու ակամայ Տիքի կուրծքին ինկայ, թեւերս իր վզին օղակեցի ու համբուրեցի խենթ կիրքով մը հին օրերու իմ սիրահարս:

«Յանկարծ սենեակի լոյսերու ելեքթրիք կոճակը սղմուեցաւ, ու լոյսերուն ամէնը կարծես խենթ դեւերու պէս խնդալ սկսան իմ մեղաւոր ապրումին: Այլայլեցայ, ու իմ այլայլումիս մէջ տեսայ իմ Գաղիացի բարեկամուհիս իր յոռեգոյն արտայայտութեան մէջ յաղթական...:

«Ստորին խաղ մըն էր այդ՝ վարպետօրէն ծրագրուած իմ Գաղիացի բարեկամուհիէս, քանի մը փէշիի համար:

«Յաջորդ առտու ձգեցի Լօնտօն: Երբ այդ անմեղ ապրումիս ամբարիշտ լուրը դպրոցէն ներս մըտնէր՝ ո՛չ մէկը պիտի հաւատար իմ թշուառ անմեղութեանս:

«Նիւ Եօրքի կեանքն ու ապրելակերպն ուսումնասիրելու երկար ժամանակ պէտք չ'եղաւ: Ա՛յնքան տարբեր էին Լօնտօնի աւանդական կեանքէն ու պահպանողական ապրելակերպէն:

«Ամերիկացի աղջիկի մը համար գոյութիւն չ'ունին տարիքի մտմտութիւնը ու պառաւութեան ուրուանկարը: Յիսուն տարեկան չ'ամուսնացող կինը դեռ հարսնութեան քօղը կ'երազէ ու մեղրալուսի պատրաստութիւններ կը հոգայ:

«Վեց ամիս շարունակաբար փորձեցի մոռնալ իմ անցեալս, մոռնալ իմ էութիւնս, մոռնալ ինչ որ հին աշխարհին կը պատկանէր, ու ձուլուիլ ա՛յս նոր բնկերային ապրումին մէջ՝ ուր ո՛չ մէկը միւսով կը հետաքրքրուի, ուր ո՛չ մէկը կը հարցնէ քեզ ուրկէ դալդ՝ կամ ո՛ւր երթալդ:

«Մարդոց հանդիպեցայ: Դասակարգով, դաստիարակութիւնով, ծնունդով տարբեր մարդիկ. հո՛ս հաստատուող օտարականներ, հոս ծնող օտարականներ, տեղացի հարուստներ, ներքին նահանգներէն եկող միսով ու ոսկորով Ամերիկացիներ, ամէնքն ալ, ամէնքն ալ տարբեր իրարմէ ա՛յնքան, ու սակայն նո՛յն իրենց մտայնութիւնովը, նո՛յն իրենց ապրելակերպով: Ամէնքն ալ գիշերուան մը ժամադրութիւնը հետապնդողներ էին:

«Օր մը չրթունքներս չը բացուեցան մէկը համ-

բուրեղու, համբուրուելու վառաքը չ'ունեցայ: Պաղ անձնականութիւն ունին ամէնքն ալ, միայն ասուել ասպրումի մը համար ծնած: Եւ, Աստուած իմ, ի՞նչ գոհելի ասպրում...: Տափակ՝ իրենց մտայնութիւնով, ցանցառ՝ իրենց ըմբռնումին մէջ, կարճատես, անտարբեր, ցած հաճոյքի սիրահար:

«Վեց ամիս մէկը չը հարցուց ինծի իմ պատմութիւնս, ոչ մէկը հարցուց ինծի իմ անցեալէս:

«Նիւ Եորքցիներուն համար անցեալ չը կայ, ասպաղայ պիտի չըլլայ երբէք: Միայն ներկայ մը կայ, սրբի համար տրուած ներկայ մը...

«Վեց ամիս ընկերուհիներուս հետ դուրս գացի, ընկերութիւններու մէջ մտայ, ընտանիքներ տեսայ:

«Ի՞նչ զգուանք...:

«Ինծի թուեցաւ որ կեանքը անասնական վիճակի մը իջած էր հոս, Նիւ Եորքին մէջ, ու ալ ընտանիքի սրբութիւնը մեռած էր:

«Կիներ տեսայ՝ մաղեր փշաքաղող մտայնութիւնով կիներ: Աղջիկներու հանդիպեցայ՝ դաւաթ մը օղիի ու ժամուան մը պարի համար մարմիննին ծախող աղջիկներ: Փողոցներուն մէջ գրկընդխառնումներ տեսայ, ու պարտէզներուն մէջ՝ պոռնիկներու պէս պառկող աղջիկներ:

«Վեց ամիս շարունակաբար աշխատեցայ մոռնալ իմ էութիւնս ու կոտորակային մասը դառնալ ա՛յս տարօրինակ ժողովրդական դանդուածին՝ բայց անկարելի եղաւ: Չափահասութեան հասնող Անդրիայի աղջիկը չի կրնար հաշտուիլ Ամերիկեան ա՛յս կեանքին:

«Լօնտօն պիտի վերադառնայի. կեանքը հոն իր ազնիւ ասպրումին մէջ է, սէրը՝ իր գեղեցկութեան, ու մարդիկ հոն կը հասկնան, կ'ըմբռնեն, կը կարեկցին...: Լօնտօն պիտի վերադառնայի՝ եթէ այդ օրը քեզի հանդիպած չըլլայի Կեդրոնական Պարտէզի ծառերուն տակ:»

Մաթիլտը լմնցուց իր պատմութիւնը: Աչքերը թաց, ճակատը խոնաւ պաղ քրտինքէն, չըթունքները չորցած, յոգնած տառապանքոտ իր կեանքին վերապրումէն, կուրծքիս ինկաւ ու գլուխը ուսիս դրաւ:

V

Շաբաթ գիշեր հարսնիք ունինք: Մաթիլտը հարս պիտի ըլլայ, ես՝ փեսայ:

Դեկտ. 25, 1929

Ֆրէյլինկ, Ն. Ե.

« ԳԻՇԵՐ ԲԱՐԻ... »

« ԳԻՇԵՐ ԲԱՐԻ . . . »

I

Ձիւնը մինչեւ ծունկերս կը հասնէր այդ առաւօտ,
ու սուր հովը եղիճի խայթը կուտար այտերուս:
Սենեակէս դուրս պիտի չ'ելլէի՝ եթէ ամսական քըն-
նութիւններու օրը եղած չըլլար այդ օրը՝ որոնցմէ
ես ա'յնքան շատ կը վախնայի:

Վերեւըիս ամբողջ երկայնքն առանձինս քալեցի,
ու ոչ մէկ ուսանող դէմս ելաւ: Ինծի թուեցաւ որ
ուշ էի մնացեր: Գրասեղանիս ժամացոյցը անսկըզ-
րունք տղու մը պէս երբեմն առաջ կ'երթար, յաճախ՝
ետ կը մնար: Գրպանիս ժամացոյցը խռոված էր
կարծես՝ նախորդ իրիկուն չը լարելու համար:
Մոռցեր էի: Ու ի՞նչպէս չը մոռնալ ժամացոյցը երբ
վերաքաղի խօլ պրպտումներուն մէջ՝ կէս գիշերէն ե-
րեք ժամ վերջ, քունը գլուխս գրասեղանիս էր դրած՝
ուր պիտի մնար գուցէ՝ մինչեւ լուսաբացին, եթէ

տան տիրուհիս մօր մը բարի գուրդուրանքով չ'արթնցնէր զիս ու ննջարանս չը տանէր ա'յնպէս՝ ինչպէս սովոր էր ընել հօրաքոյրս՝ երբ տղայ էի:

Ձիւնը կը ճռճար ոտքերուս տակ ու ա'յնքան լպրծուն էր: Մտամփոփ կը քալէի մանուկ օրերուս ձմեռները վերլիշելով՝ երբ դիպուած ձիւնը տանիքները կ'անցնէր, ու պարիսպներէն շարան շարան կախուող հաստ ու բարակ պաղլորակները մայրեկեղեցիի մոմերէն հարիւր անգամ շատ էին:

Կամուրջին ծայրը՝ ուր հինգ ճամբաներ կը միանային, զիս քայլ մը հեռաւորութեան վրայ քով քովի դտայ մուշտակներուն մէջ պլլուած ուսանողուհիի մը: Վերլիշումիս արծաթ թելին կծիկը դեռ կը քակուէր մտքիս մէջ, ու ես հայրենի տանս օճախին բարի կայծկլտուքը կը դիտէի հոգեթով՝ երբ յանկարծ ոտքը սահեցաւ քովիս անծանօթուհիին ու ձիւններուն մէջ փռուեցաւ իր բոլոր հասակովը՝ զիս սլ իր հետ երկնցուցած՝ գլուխս իր ուսին:

Ձի կրցի՞ շարժիլ, թէ՞ չ'ուզեցի: Ձեռ գիտեր: Բայց գիտեմ որ մենք երկար վայրկեան մը անշարժ պառկած մնացինք ա'յդ անսպասելի անկումին մէջ:

«Ա՛խ, ներեցէ՛ք, շա՛տ կը ցաւիմ, ներեցէ՛ք, իմ յանցանքս էր:» Առաջին խօսողն ինքն եղաւ:

Անառակ դիպցում մը չըթունքներս քամեց: Ուսեսայ՝ աղամանդի շարքերով իր ձիւն ճերմակ ակռաներն ալ երեւցան ակամայ խնդացող նուրբ ու աղուոր չըթունքներուն մէջէն:

Կամուրջէն մինչեւ Գեղարուեստի Դասարանը միայն երեք վայրկեանի հեռաւորութիւն մ'էր շատ

կամաց քայլուածքով: Գրադարանի հսկայ ժամացոյցը երկու անգամ քառորդ ժամ դարկաւ այդ հեռաւորութիւնը մեր կտրելէն առաջ:

Երբ դասարանը մտայ ընկերներուս բոլորը չար ու բարի խնդուքով մը զիս կարմրցուցին: Քսան վայրկեան ուշ էի մնացեր քննութեան:

Երկու օր վերջ երբ այդ քննութեան թղթերը վերադարձուցին՝ անլուծելի հանելուկ մը եղաւ ամէնուն թէ ի՞նչպէս ես, կարգին ամէնէն յետինը, կըրնայի 82-ով կարգին երրորդ բարձրագոյն նիշը առնել քսան վայրկեան ուշ մնացած քննութենէն: Միայն հոգեբան մը պիտի կրնար այդ թուաբանական հաւասարութեան չը յարմարող խնդիրը լուծել: Բայց մենք հոգեբանական դասընթացք չունէինք երկրաչափական դպրոցին մէջ, ու այդ խնդիրը հանելուկ դարձաւ:

II

Նիւ Եօրքցի էր Կլատիսը, Պրուքլինէն եկած՝ Գեղարուեստի դասընթացքին հետեւելու: Երբ թեւ թեւի կամուրջէն վեր ելանք՝ ինծի թուեցաւ որ ազնիւ գերդաստանի գաւակ ըլլալու էր այն՝ այնքան մաքուր իր խօսուածքով, բարի իր ժպտումին մէջ, ճորպիկ իր արտայայտումով:

Գօլէճի իր վերջին տարին էր, յաջորդ Յունիսին վկայականն առած Նիւ Եօրք պիտի վերադառնար իր ծնողքին քով: Բարձրագոյն Վարժարանի ուսուցչութեան հրաւէր առած էր Պրուքլինէն՝ բայց դեռ

չէր պատասխանած: Կ'ուզէր Եւրոպա երթալ պը-
տոյտի, գէթ տարի մը հին աշխարհը ուսումնասի-
րել, Հոռովմէն Պէրլին երթալ կ'ուզէր, Գաղլիա անց-
նիլ, Լօնտօնի արքայական պալատներու երազն ու-
նէր: Պղատոնի, Սոքրատի ու Արիստոտէլի հայրենի-
քը ա'յնքան հետաքրքրական կը նկատէր: Ու մեծ
փառք մը պիտի ըլլար իրեն համար Պաղեստին անց-
նիլ, Սիոնը տեսնել, տեսնել Լիպանանի գեղեցկու-
թիւնը ու Երուսաղէմի փառաւորութիւնները: Իր ե-
րազն էր այդ: Այդ երազը պատմեց ինծի կամուրջէն
Գեղարուեստից Վարժարանի մեր յամբաքայլ յա-
ռաջացումին մէջ: Իմ օտարական ըլլալս վերապրիլ
Եւրոպա իրեն այդ երազը: Ու ա'յնքան բնական էր այդ
մեր առաջին հանդիպումին:

Երբ Գեղարուեստից Վարժարանի կամարի տա-
կէն ներս կը մտնէինք՝ ուրկէ պէտք էր գատուէինք,
այլայլող կարկափումով մը, չ'եմ գիտեր ցուրտէ՞ն
թէ յուզումէս, ըսի որ շատ պիտի փափաքէի կըր-
կին տեսակցութիւն, օր մը միասին ներկայացումի
մը երթալու: Շատ դո՛հ մնաց: Նոյն իրիկուան հա-
մար ժամադրութիւն ըրինք: Ո՛րքան ուրախ եղայ
Լս....:

III

Կէսօրէն վերջ կանուխ տուն եկայ: Տան տիրու-
հիս շապիկիս կոճակը կը կարէր: Երբ զիս գուարթ
արտայայտութեան մէջ գտաւ՝ խորհեցաւ որ քոյր-
մէս նամակ էի առեր, երկու տարի էր քոյրս գրած
չէր ինծի, ու ես մտմտուքի մէջ էի մնացեր:

Տան տիրուհիս պատմեցի զիպուածային իմ
հանդիպումս, ու իրիկուան մեր ժամադրութիւնը:
Խնդաց տան տիրուհիս, ու մաղթեց որ աղուոր աղ-
ջիկ ըլլայ, հարուստ հօր աղջիկ, իմ ալ շրջանաւար-
տելէս վերջ Նիւ Եորք երթանք, տուն տեղ զնենք:
Ըսաւ որ ինքզինքը գիտցող, խոհեմ, պարկեշտ աղ-
ջիկներ չա'տ կան՝ որոնք կը նախընտրեն արժանա-
ւոր օտարականի մը հետ ամուսնանալ քան թէ հի-
մակուան թեթեւութիւ տղաքներուն հետ, որոնք ոչ
տուն կը պահեն, ոչ հայր կ'ըլլան: Իմ տան տիրու-
հիս կ'ըսէր որ ես շատ աղէկ տղայ էի, չէի ծխեր,
կարպետներուն վրայ փոշի չէի թափեր՝ ինչպէս սո-
վոր էին ընել իր նախորդ սենեկալները: Ձէի
խմեր, տունը ա'յնքան խաղաղ էր իմ գալէս ի վեր:
Ինձմէ առաջ իմ սենեակս կեցող տղան օրերով գի-
նով էր, խայտառակ ապրում մը ունեցած էր պոռ-
նիկ կիներուն հետ: Տան տիրուհիս ա'յնքան զգուած
էր այդ ապրումէն: Բայց տան տիրուհիս կը խորհէր
որ ես շատ աղէկ տղայ էի որովհետեւ յաճախ իմ
անկողինս ես կը շտկէի, իր վառարանին ածուխ կը
դնէի, ու ամառը իր բակի կանանչները կը կտրէի:
Օր մը ըսաւ որ եթէ աղջիկ մը ունեցած ըլլար՝ ին-
ծի կնութեան պիտի տար: Իմ տան տիրուհիս դա-
ւակ չունէր, չէր ունեցած երբէք:

Անսովոր աշխոյժով մը, այդ օրը, տան տիրու-
հիս լուաց, կարեց ու արդուկեց հագուստներս: Մ'օր
մը հոգածութիւնը ունէր իմ տան տիրուհիս: Ես ալ
բաղնիք առի, մազերս կտրել տուի, ածիլուեցայ, ու
կիսաթափ մազերուս անուշահոտ ջուր թափեցի:

Մոռցայ ըսել՝ ժամ մը տունէ տուն դացի դասընկերներէս քիչ մը դըրամ փոխ առնելու, ես դըրամ չ'ունէի, երեկոյներ սպասարկութիւն կ'ընէի տան մը մէջ օրուան կերակուրիս համար. սենեակի ու հազուստի ծախսերս փոխառութիւնով կը գոցէի՝ ինչպէս դպրոցիս ծախքերը: Ինը ընկերներէս հազիւ կրցի չորս տալէր քսանուհինգ սէնթ փոխ առնել: Տը-դաքներուն ամէնը գիտէին որ ես դըրամ չ'ունէի, ու ինծի տրուած դըրամը ետ առնելը Աստուծոյ շնորհքը պիտի ըլլար: Բայց ինը ընկերներէս կրցի չորս տալէր քսանուհինգ սէնթ փոխ առնել:

IV

Մուրը իջաւ: Ձմեռնային փառաւոր մթնշաղ մը: Պատուհանիս քովը նստած երազեցի այդ իրիկուն Կլատիսին հետ: Գոհունակ ժպիտը շրթունքներնուս, հաճոյքի կրակը բիրերուս՝ երազեցի անուշ ապրում-մը Կլատիսին հետ այդ իրիկուն...

Քսանուեօթը տարեկան էի ու դեռ ես աղջիկ չէի համբուրած: Ես դեռ չէի զգացած բարկ տաքութիւնը կնոջ մարմնոյն: Քսանուեօթը տարիքիս ես դեռ չէի տեսած մերկութիւնը էգին: Տղայ օրերուս՝ երբ հօրաքրոջս հետ բաղնիք կ'երթայի, այդ օրերէն տարուամ պատկեր մը կնոջ ծիծերուն մտքիս մէջ էր մնացած ա'յնքան անորոշ որքան մշուշին մէջ հեռացող նաւը: Երեւակայութիւնս կը բռնկէր ա'յդ իրիկունան ապրումովս:

Ժամ եօթին Կլատիսին պիտի հանդիպէի Գրա-դարանի կամարին տակ: Թեւը մտած վարը պիտի երթայինք, սառած փողոցներէն, պիտի սայթաքէր սին. ես ամուր ամուր պիտի բռնէի, ձեռքը ափիս մէջ պիտի սեղմէի, թեւս իր մէջքը պիտի օղակէր՝ պինդ մը կողքիս սեղմած: Կամաց պիտի քալէինք, շա'տ կամաց, ինչո՞ւ աճապարել ներկայացումը ու-թէն առաջ չէր սկսէր:

Ժպտուն ու ուրախ թատրոնը պիտի մըտ-նէինք: Գուցէ Կլատիս առաջ պիտի նետուէր տոմսակներ գնելու, հարուստ աղջիկ էր: Ես թեւէն բռնած ետ պիտի քաշէի, սանկ թեթեւ ապտակ մը կարմրած թուշին պիտի գարնէի, պիտի ըսէի որ գիս կ'անպատուէր: Գոհ պիտի մնար, պիտի ինդար, ու նորէն պիտի ստիպէր որ ինքը գնէ տոմ-սակները: Բայց ես պիտի չը ձգէի: Կարգը պիտի սպասէի Կլատիս քովս կեցած: Պիտի կատակէինք, պիտի խնդայինք ու մեզի դիտողները պիտի նախան-ձէին:

Տոմսակները երեք դին են, տալէր մը, յիսուն սէնթ ու քսանուհինգ սէնթ: Բնական է տալէնոցը ինծի չէր իյնար, միայն հարուստ մարդիկ հոն կ'եր-թան: Անոնց հետ արդէն յարաբերիլ չէի սիրեր, չոայլ մարդիկ են, անխնայ ծախսողներ, իրենց հօր-մէն, մօրմէն մնացած դըրամ ուտող տղաքներ: Ա-պուշներ են ամէնքն ալ: Յիսուն սէնթնոց տեղը ա-ղէկ էր, քիչ մը սուղ՝ բայց հոգ չէ: Ամէնէն աղէկ քսանուհինգ սէնթնոցն էր. բարձր, լայն, քիչ խը-ճողուած: Յիսուն սէնթնոց տոմսակէն պիտի առ-

նէի՝ բայց գիտեմ Կլատիսը թեւս պիտի բռնէր, պիտի յանդիմանէր զիս ա՛յդքան չուայլ ըլլալուս ու պիտի ըսէր որ քսանուէինդնոց տոմսակէն առնեմ: Ես կարեւորութիւն պիտի չը տայի իրեն, երկու հաս յիսուննոց տոմսակներէն պիտի առնէի, վերը պիտի ելլէինք, ամէնէն աղուոր աթուր պիտի տայի Կլատիսին ու ես իր քովը պիտի նստէի: Վերարկուն թեւերէն վար պիտի առնէի նստարանին պիտի ձգէի: Թեւս ուսին վրայէն կուրծքին պիտի իջեցնէի: Օ՛, ի՛նչ աղուոր պիտի ըլլար: Ներկայացումէն վերջ տունը պիտի գայինք, տան տիրուհիս հիւրանոցը: Աղօտ լոյսին մէջ նստած պիտի խօսէինք, պիտի համբուրուէինք: Ծունկիս պիտի նստեցնէի ու համբուրէի իր աչքերը, իր վիզը ու շրթունքները: Կլատիսը իմ աղջիկս պիտի ըլլար:

Մեր երկրին մէջ մենք աղջիկ չէինք ունենար, աղջիկ չէինք համբուրեր, ամօթ էր, մեղք էր: Հոս՝ Ամերիկային մէջ, մէկ մանչ տաս աղջիկ ունի, մէկ աղջիկ՝ տասնուչորս մանչ: Ու չ'ունենալը ամօթ է, մեղք է...:

Կը յիշեմ, մեր երկրին մէջ՝ երբ դեռ որբանոցն էի, ցուրտ ու բուքի օր մը մեր որբուհիներէն Արուսը իր մօրաքրոջը զրկեցին ու ալ ետ չ'եկաւ: Իրիկուան աղօթքի ատեն ըսին որ որբանոցէն վռնած էին Արուսը: Մեր թաղէն էր Արուսը, մեր տունէն միայն երկու դուռ վար: Հայրը Զարդին ըսպանեցին, մայրը սրտի կսկիծէն մեռաւ: Որբանոց զրին քրոջ հետ: Ես ալ այդ տարին որբանոց մտայ: Շաբաթը անգամ մը կը տեսնէի Արուսը, ժողովա-

րանին մէջ, քառասուն քայլ իրարմէ հեռու: Երբ պատուէլին աչքերը դոց կ'աղօթէր, ու վարժուհիները իրենց ճերմակ թաշկինակներ աչքերնուն կը դընէին՝ ես թեւիս տակէն կէս խուփ աչքով Արուսին կը նայէի, ու երկուքս մէկ կը ժպտէինք: Մեր մանուկ օրերու յիշատակները կ'ապրէինք: Տարիներով իրարու հետ բառ մը խօսելու առիթը չը տուին մեզի Ամերիկացի վարժուհիները: Տղուն աղջկան հետ խօսիլը մեղք էր, փորձութիւն էր, ու Սուրբ Գիրքը կը սորվեցնէր՝ «մեզ փորձութեան մի՛ տանիր»: Տարիներով՝ շաբաթը անգամ մը, ժողովարանին մէջ կէս խուփ աչքերով մենք իրարու նայեցանք ու ժպտեցանք, մինչեւ որ օր մը վարժուհին տեսաւ: Յաջորդ օրը Ամերիկացի վարժուհին Արուսը որբանոցէն վռնտեց: Արուսն ու ես մեղաւոր դարձանք ամէնուն աչքին, ամօթով եղանք: Օր մըն ալ Մատըր Մէյ-նարտը զիս ալ վռնտեց որբանոցէն: Միւրեւր անբարոյականութիւն ու մեղք կը համարէին մեր երկրի Ամերիկեան որբանոցին Ամերիկացի միսիոնարները:

Վ

Մուծը կը թանձրանար, ու ես դեռ իմ երազը կ'ապրէի: Այդ երեկոյ աղջիկ պիտի համբուրէի իմ քսանուեթը տարիքիս, ու մէկը պիտի չըլլար զիս մեղադրող...: Ի՛նչ տարօրինակ երջանկութիւն պիտի ըլլար այդ...:

Տան տիրուհիս զիս վար կանչեց իր փութկոտ իրարանցումով: Ուշ էր, պէտք էր ճամբայ ելլել,

զուցէ Կլատիսը արդէն եկած ինծի կը սպասէր: Վեց ու կէսին տունը ձգեցի:

Գրադարանի կամարին տակ տրոփուն սրտով համրեցի ժամացոյցի եօթը զարկերը, ու երջանկութեան դողը սարսուռ մը թափեց վրաս: Ակռայներս իրարու կը զարնուէին, ու ես կը դողայի:

Անձկանքով սպասեցի, ու անցնող վայրկեանները այնքան երկար դարձան: Ի՞նչ անտանելի է սպասումի ծանրութիւնը...

Ութին տասը մնացած էր երբ Կլատիս եկաւ: Իր մէկ բարեկամուհին զինքը ուշացուցած էր:

Երբ ինքնաշարժով թատրոնը հասանք՝ վարագոյրը բացուած էր արդէն:

Տարօրինակ անսպասելի մը երկու հատ մէկ տալէնոց տոմսակներ կտրել տուաւ, ու ետ քաշուեցաւ զիս դէմ դիմաց թողուցած դանձապետին հետ: Վայրկեան մը չի կրցի ըմբռնել դէպքերը, բայց ակամայ երկու կանանչ տալէրը դանձապետին երկարեցի:

Մութ էր սրահն: Մեզ առաջնորդ աղջիկը ըսաւ որ իրարու քով երկու պարապ աթոռներ չը կային ու կեդրոնի նստարաններուն մէջ երկու կարգ իրարմէ հեռու տեղեր տուաւ մեզի:

Ամբողջ ներկայացումի ընթացքին երկու անգամ տեսայ Կլատիսը: Իր քովը նստող մէկ դասընկերիս հետ անուշ անուշ կը խնդար:

Ներկայացումէն վերջ Կլատիս ցաւ յայտնեց այդ անհաճոյ բաժանումին համար, եւ ուղեց որ վըստահ ըլլամ իր ցաւակցութեան: Երբ երկրորդ ան-

գամ գանք, ըսաւ, իրարմէ պիտի չը գատուինք: Ես չատ սիրեցի այդ խոստումը:

Գիշերը ուշ ըլլալուն հանրակառքը առինք: Օդը ցուրտ էր, ու փողոցները սառած: Քալել անկարելի է, ըսաւ Կլատիսը:

Պողոտային ծայրը չը հասած վար իջանք հանրակառքէն: Հոդ կը մնար Կլատիս: Շատ ստիպեցի որ մեզի երթայինք աղօտ լոյսերուն մէջ նստած խօսէինք, բարեկամանայինք: Կլատիս չ'ուղեց գալ, ոչ ալ զիս իր տունը հրաւիրեց: Հաստ ու տաքուկ մուշտակը մարմնին պլլած առանց ետին նայելու, առանց ձեռք խկ թօթուելու՝ տունէն ներս մտաւ՝ միայն երկու բառ ետին ձգած՝ «Գիշեր՝ բարի...»:

Դեկտ. 15, 1929

Նիւ Եօրք

« ԳՈՒ ԽՍՍԷԸ ԹՈՂ ԸԼԼԱՅ... »

« ԲՈՒ ԽՍՍԷԸ ԹՈՂ ԸԼԼԱՅ... »

I

Առաջին անգամ երբ Ամերիկեան Վարժարանին մէջ Հանդիպեցայ իրեն՝ Բարունակ Գէորգեանին, ան ինձմէ երկու դասարան բարձր էր, ու միայն երկու տարի ունէր շրջանաւարտելու: Հուժկու տղայ էր, այն ատեն տասնութը դեռ չէր անցած: Աղուոր, չափ աղուոր մազեր ունէր, չէկ ու մետաքսի պէս կաշուղ, դպրոցին մէջ նմանը չունէին այդ մազերը: Հասակն՝ ըսես թէ ծառ մը ըլլար, բարեձեւ, նուրբ ու երկայն՝ հայուն չը նմանող երկայնութիւն մը: Չը մարող ժպիտ մը չրթունքներէն անբաժան էր, ու աչքերուն մէջ առինքնող բարութիւն մը կար:

Բայց տարօրինակ չէ՞, մեր առաջին Հանդիպում մէն իսկ ես անախորժ տպաւորութիւն մը առի իրմէ, ու տարիներով չի կրցի բաժնուիլ այդ տպա-

ւորութենէս: Դեռ միտքս է, աշնանամուտի այն երեկոն, մեր առաջի հանդիպումին իրիկունը, դպրոցի տանիքին պահուրտուք կը խաղայինք: Խաղերուն մէջ եւ միշտ ճարտիկ էի, կրնայի լաւ վաղել, ինձմէ աղէկ ցատկող չը կար: Շատ մը խաղերու մէջ ալ լաւ կը կեղծէի, կը ստէի, ու հաղարումէկ երդումներով սուտս իրաւի տեղ կ'անցունէի: Վերջապէս կերպով մը խաղերուն մէջ յաջող դուրս կուգայի ես:

Այդ իրիկուն, մեր առաջին հանդիպումին, դըպրոցի տանիքին պահուրտուք կը խաղայինք: Երեք հատ իմ հասակովս ծխնելոյզներ կային մեր դպրոցի տանիքին, ու երկու ոտք բարձրութիւնով դոյզ մը պարիսպներ՝ դրացի տանիքը զատելու:

Այդ երեկոյ Բարունակը մայր եղաւ: Աչքերը պինդ պինդ սեղմած մէկէն մինչեւ յիսուն համբեց հատիկ հատիկ, շատ կամաց: Վերջը տասնական ըսկաւ՝ «տասը, քսան, երեսուն», մինչեւ իննսունը գնաց: «Կուգամ, կուգամ, կուգամ» սրուաց դդուշացնող չեչտով մը: Անգամ մըն ալ իննսունը կրկնեց, ու հարիւրը ելաւ: Հարիւրէն վերջ բացաւ աչքերը:

Վայրկեան չէր անցած՝ դտաւ ամէնքս ալ: Մէկիկ մէկիկ անուննիս տուաւ, շատ շուտ սորվեցաւ մեր անունները, կանչեց մեզի մեր անուններովը: Ես չարացայ, պահուած տեղս փոխեցի, պատին տակէն սողոսկելէն դիմացի անկիւնը անցայ: Կրկին դտաւ զիս, կրկին կանչեց զիս անունովս, տեղս ըսաւ: Բայց ես չարացայ, պահուած տեղս փոխեցի, նորէն պատին տակէն սողոսկելէն առաջին տեղս պահուե-

ցայ: Դուրս չ'ելայ: Եթէ դուրս ելլէի մայր պիտի ըլլայի: Ես չ'էի ուզեր մայր ըլլալ:

Ընկերներս տեսան զիս, տեսան իմ ըրած խարդախ սողոսկումը, ու ամէնքը մէկ բարկացան: Արդէն գիտէին որ խարդախ էի ես, ու կը սիրէի կեղծել: Բարկացան ինծի, ու զիս խաղէն դուրս հանեցին:

Խաղէն դուրս նետուելս շատ գէշ ազդեց ինծի: Բարկացայ, ու բարկութենէս հայհոյեցի: Իմ կանոն հասակին ու մեռելներու գերեզմանին վրայ երդում ըրի, Աստուածն ալ վկայ բերի որ ես խարդախութիւն չ'էի ըրած, Բարունակն էր որ սուտ կ'ըսէր: Պոռացի, հայհոյեցի, նորէն ու նորէն երդում ըրի:

Ընկերներս զիս լաւ գիտէին. գիտէին երդումներու ամէնը, նոյն անփոփոխ շարքովը: Զէին հաւատար երդումներուս, ու ես գիտէի որ չ'էին հաւատար, չ'էի սպասեր որ հաւատային: Բայց, ա՛յդ երեկոյ, թանձրացող մութին մէջ մէկը ուսիս դըսկաւ, ու փաղաքշտ չեչտով մը՝ «Բու խօսքը թող ըլլայ, ես եմ մայրը նորէն», ըսաւ:

Բարունակն էր:

Կարծես կուժ մը պաղ ջուր թափեցին վրաս: Ու փոխանակ դնահատելու այդ ասպետական վեհանունութիւնը՝ բարի մարդոց միայն տրուած, ես դիւահարի մը չարութիւնովը լեցուած ատեցի ա՛յդ գիշումը: Ա՛յդ անիրաւ ատելութենէն տարուած տարիներով անախորժ տպաւորութիւն մը պահեցի Բա-

բունակին դէմ՝ միշտ թշնամանալու պատրաստ:

II

Գարուն էր, երկու ամիսէն Բարունակը չըջանաւարտ պիտի ըլլար Բարձրագոյն Վարժարանէն ու Ամերիկա պիտի երթար, Քալիֆօրնիա, իր հարուստ հօրեղբօր քովը: Օրուան նիւթն էր այդ: Ամէնքս ալ գիտէինք, ու ամէնքս մէկ՝ բծախնդիր փափկանկատութիւնով մը կ'աշխատէինք բարեկամանալ Բարունակին: Երբ Ամերիկա երթար իր բարեկամներուն ոսկի ծայրով գրիչ պիտի ղրկէր:

Այդ ոսկի ծայրով գրչին երազէն տարուած, կը յիշեմ, խոհանոցէն դողցած Եօթը ընկոյգէս երկուքը՝ սիրտս կսկծալէն կսկծալէն Բարունակին տուի: Զոհողութիւն մը՝ որուն նմանը չէր եղած երկու տարուան մեր ծանօթութեան մէջ: Ես չէի ախորժեր այդ տղայէն, չէի սիրեր բարեկամանալ անոր, նոյն իսկ հետը խօսիլ տհաճութիւն մ'էր ինծի: Ու սա՛կայն ոսկի ծայրով գրչին երազէն տարուած՝ դողցած իմ Եօթը ընկոյգներէս երկուքը իրեն տուի սիրտս կսկծալէն կսկծալէն:

Ինքը՝ Բարունակն ալ գիտեր իմ զգացումներս, ուսումնասիրած էր իմ վարուելակերպս: Բայց երկու տարուան ամբողջ չըջանին՝ ան օր մը օրէն չար խօսք մը, վերաւորիչ ակնարկութիւն մը չէր ըրած ինծի: Ու այդ բարութիւնը կը կատրեցնէր զիս: Ես չէի սիրեր անոր այդքան բարի ըլլալը: Կ'ուզէի ան ալ չար ըլլար, կեղծէր ու ստէր ինծի պէս: Կ'ու-

զէի ատէր զիս, չ'ուզէր բարեկամանալ ինծի: Ա՛յնքան կը փափաքէի որ բոլոր տղոց մէջ բռնէր զիս, երեսիս պուար, ըսէր թէ ինքը գիտէր որ ես զինքը չէի սիրեր. ըսէր որ երբ Ամերիկա երթայ ամէնուն ոսկի ծայրով գրիչ պիտի ղրկէ, բայց ինծի խիլ մը պիտի չը ղրկէ: Կ'ուզէի որ բոլոր տղոց մէջ զիս բռնէր՝ խայտառակէր, հայհոյէր, ու մենք կուռէինք, ղրբար ծեծէինք. ես անոր երեսը ճանկուտէի, ինչպէս մեր կարգապետ Մուրատին երեսը ճանկուտեցի օր մը, արիւնէի անոր երեսը, ան իմ քթին զարնէր, արիւն բերէր իմ բերնէն, թող ուրիշներ բաժնէին մեր զի, բռնի բաժնէին մեզի: Այդ կռիւնն մենք իրարու հետ խռով մնայինք, օրերով, շաբաթներով իրարու հետ չը խօսէինք: Օր մըն ալ վերջապէս հաշտեցնէին մեզի, բարեկամանայինք: Ի՛նչ աղէկ կ'ըլլար, ի՛նչ աղէկ կ'ըլլար: Ես չա՛տ կ'ուզէի որ այդպէս ըլլար: Ա՛յն ատեն ես չատ պիտի սիրէի Բարունակը: Բայց, սատանի աչքը կուրնայ, Բարունակը կուռի տղայ չէր, ի՛նչ ալ ըլլար՝ յանցանքը իր վրայ կ'առնէր, չէր կուռէր. ամէն անգամ վէճ մը սկսուածին պէս՝ «Քու խօսքը թող ըլլայ» կ'ըսէր, վէճը կը դոցէր: Ու ես չէի սիրեր այդ: Ա՛յնքան կ'ատէի ա՛յդքան բարի ըլլալը:

Մայիսի սկիզբն էր, անձրեւը չնկնկալէն պատուհանի ապակիները կը ծեծէր: Զատիկի արձատուրէր ըլլալուն՝ ոչ դաս ունէինք պատրաստելու, կուրդը ըլլալուն՝ ոչ դաս ունէինք պատրաստելու, ոչ ալ ժամ իննին անկողին մտնելու ստիպողութիւնը: Վարժապետ Սիմոնի վառարանին շուրջը հաւաքուած հէքեաթ կը պատմէինք: Մովսէսը՝ «Երկու

Թագաւորներու պատմութիւնը» պատմեց: Մենք ամէնքս ալ գիտէինք այդ պատմութիւնը: Մովսէսն արդէն անպէտք տղայ էր, շա՛տ ծոյլ, դասերուն մէջ ամէնէն յետին: Քերականութեան հրահանգները ուրիշներէն կ'ընդօրինակէր: Ես ալ Վահէէն կ'ընդօրինակէի, բայց ես Վահէին թուաբանութեան խնդիրներ կը լուծէի: Ես թուաբանութեան մէջ առաջին էի՝ ինչպէս ցատկելու մէջ: Տնաւեր Մովսէս բան չէր գիտեր, աշխարհագրութեան պատասխաններն ալ ասին մէջ կը դրէր: Ծա՛տ ապուշ տղայ էր: Միայն լաւ պատկեր կրնար գծել. ձիու պատկեր, մարդու պատկեր, ամէն տեսակ ծառ ու ծաղիկ: Ուրիշ բան Մովսէսի ձեռքէն չէր դար: Ծա՛տ ապուշ էր: Վահէն «Բերդի Իշխան»ին պատմութիւնը պատմեց, դրքի մը մէջ կարդացած էր: Այն ատեն մենք կը խորհէինք որ աշխարհին մէջ Վահէին չը կարդացած գիրքը չէ մնացեր: Սրապիտն «Նազլի Աղջկան» հէքիաթը պատմեց՝ ա՛յնքան աղուոր խօսքերով՝ ամէնուս բերնի ջուրերը վազցուց: Տիգրանը «Սահակ-Թուղուն»ի հէքիաթն ըսաւ: Ամէնքս ալ լացինք: Կարգը Բարունակին էր, Թագաւորի մը պատմութիւնը սկսաւ:—

— «Կ'ըլլայ—չըլլար, կ'ըլլայ—չ'ըլլար, Թագաւոր մը կ'ըլլայ»:

— Ա՛յ, ես գիտեմ այդ պատմութիւնը: Անմիջապէս ընդմիջեցի Բարունակը:

— Եթէ գիտես՝ քեզի պահէ, պոռացին տղայքներն ամէնը մէկ, ու Բարունակին դառնալով, շարունակէ՛, շարունակէ՛, ըսին:

— Այս Թագաւորին, շարունակեց Բարունակը, երեք աղջիկներ կային:

— Է՛յ, ադ պատմութիւնը դուն չես գիտեր, Թագաւորին երեք աղջիկ չըլլար, երեք հատ տղայ կ'ըլլայ: Նորէն ընդմիջեցի ես, այս անգամ ոտքի ելլելով:

Տղաները կատղեցան: Քիչ մնաց զիս պիտի ծածէին:

— Ի՞նչ թանի ճանճին պէս ամէն բանի մէջ կը նետուիս, դիտել տուաւ Սրապիտն, քղանցքէս քաշելով:

— Քեզի ի՞նչ, պոռացի, ու Բարունակին դառնալով չը գիտցածդ հէքիաթը ինչո՞ւ կ'սկսիս, Թագաւորին ուսկի՞ց երեք հատ աղջիկ կ'ըլլայ, երեք հատ տղայ կար, սաստեցի բարկացոտ արտայայտութիւնով մը:

— Աղէ՛կ, քու խօսքը թող ըլլայ, այս Թագաւորին երեք հատ տղայ կար: Դարձեալ անուշի կայեց Բարունակը:

Շարունակեց իր պատմութիւնը՝ երեք աղջիկը երեք տղու փոխած: Անհեթեթ փոփոխութիւն մը: Հասկցայ իմ սխալս, իմ գիտցած պատմութիւնը չէր այդ, բոլորովին նոր պատմութիւն մ'էր այդ, Թագաւոր մը իր երեք աղջիկներով: Հասկցայ իմ սխալս, բայց չի կրցի հասկնալ թէ ինչո՞ւ Բարունակը ուզեց որ իմ խօսքը ըլլայ՝ երբ իր խօսքն էր շիտակ: Մտածեցի: Զի կրցի պատասխան մը գտնել: Ինձի անանկ թուեցաւ որ զիս ծաղրել ուզեց. ու տղայքներուն թուեցաւ որ զիս ծաղրել ուզեց. ու տղայքներուն ամէնը իմ վրաս կը խնդային: Առանց մտածե-

լու, առանց կշռելու իմ ընկերքս՝ քովիս փայտերու ղէգէն փայտ մը վերցուցածիս պէս Բարունակի գըլ- խուն իջեցուցի:

Դպրոցի մուտք սենեակին մէջ շաքաթուան մը բանտարկութենէս վերջ միայն կրցի հասկնալ որ Բարունակը հիւանդանոցն են տարեր, ուր բժիշկը անոր չէկ ու երկար մաղերը ածիլելէն վերջ դեղ է դրած լայն վէրքին վրայ, ու դեռ պառկած կը մնայ հիւանդանոցին մէջ:

Ձը ցաւեցայ երբէք: «Աղէկ եղաւ», մտածեցի, «թող զիս չը ծաղրէր: Ինչո՞ւ ըսաւ որ իմ խօսքը ըլ- լայ՝ երբ իմ խօսքը չէր»: Ես չը ցաւեցայ երբէք Բա- րունակի գլուխը կոտրելուս:

Տասնուհինգ օր վերջ զիս բանտէն հանեցին, Բա- րունակը հիւանդանոցէն այդ օրն էր եկած: Տեսայ զինքը՝ տղոց հետ կը խնդար կը խօսէր, ա՛յնքան եր- ջանիկ ըլլալ կը թուէր, որպէս թէ բան մը պատա- հած չըլլար երբէք: Տեսակ մը կատաղութիւն եկաւ վրաս, տեսակ մը խենթութիւն: Ու ես ալ չը խօսե- ցայ երբէք Բարունակին հետ, ոսկի ծայրով գրիչն ալ մտքէս հանեցի:

III

Վաղը չէ միւս օրը՝ Համբարձման Հինգշաբթին, տասնուվեց տարի կ'ընէ Ամերիկա գալս, ճիշդ ու ճիշդ տասնուվեց տարի: Երազի պէս կուգայ ին- ծի...: Տասնուվեց տարի՝...:

Միայն երկու տարուան համար պանդխտութեան

եկայ, չա՛տ չա՛տ ըլլար երեք տարի պիտի ըլլար: Դեռ կը յիշեմ բաժանումիս օրը, այն աղուոր պայ- ծառ առաւօտը, հօրաքոյրս Վերի Արտերը եկաւ զիս ճամբայ ղնելու: Վզիս սլլուած լացաւ բարի հօրա- քոյրս, ես ալ լացի, բաժանումի օրը ո՞վ չի լար: Ար- ցունքոտ հեկեկանքով խօսեցայ հօրաքոյրս:—

«Մի՛ լար, հօ՛րաքոյր, Աստուած ողորմած է, շատ չ'անցած ետ կուգամ, երկու տարի, շատ չէ՛ երկու տարի, ետ կուգամ դեղին դեղին ոսկիները շա- երկու տարի, ետ կուգամ դեղին դեղին ոսկիները շա- պիկիս կարած: Մեծ շուկային մէջ խանութ պիտի բանամ, Գրգոյենց խանութին դիմաց, անոր պէս աղուոր, լեցուն խանութ մը, մի՛ լար հօրաքոյր, Աստուած ողորմած է, երկու տարի չ'անցած ետ կու- գամ, քեզի ալ Աճէմու շալ պիտի բերեմ Ստամպո- լէն»:

«Հա, մեռնիմ արեւուդ, երկու տարիէն աւելի մի՛ մնար, չուտ արի, չուտ արի քեզի կարգեմ, ո- դորմած հոգի աղբէրս ողջ չը մնաց որ ուրախանար, ես եմ քու հայր ու մայրը, չուտ արի, Զօղանենց աղջիկը քեզի հարս պիտի ուղեմ:» Հոնգուր հոնգուր կուլար հօրաքոյրս:

Վաղը չէ միւս օրը տասնուվեց տարի կ'ընէ Ա- մերիկա գալս, բայց դեռ չեմ կրցած պատուած շա- պիկիս կարել իմ հին օրերու երազիս ոսկիները: Այդ ոսկիներուն տեղ սոսկումի յիշատակներու շարք մը յիշողութեանս մէջ չուլուլուած են չը քակուելիք կարերով...: Յաճախ կը փորձեմ մոռնալ, մոռնալ ա՛յն արցունքոտ կեանքս երբ ոսկիներու ճոխ այս երկրին մէջ օրերու անօթութիւնէս ստիպուած՝ պա-

տառ մը հացի ու դգալ մը ապուրի համար ժամերով
կարգ կը սպասէի կառավարական շէնքին առջեւ:
Մոռնալ կը փորձեմ աշնանային խոնաւ գիշերներու
դողաճար իմ ապրումներս Կեդրոնական Պարտէզի
նստարաններուն վրայ: Ինչո՞ւ յիշել յուսահատ մա-
հափորձեր....:

Տասներկու տարուան մէջ ծառայ եղայ, եղայ
սպասաւոր, լուացարար, դռնապահ, յուշարար,
մուրացիկ, նաւաղ, պարտիզպան, նոյն խկ դերեղ-
մանատան պահապան, բայց ոչ մէկը դոհացում տը-
ւաւ անհանգիստ մտքիս:

Չորս տարի առաջ էր, ամիսներով անդործ պտը-
տելէս յոգնած Կիրակի մը ժողովարան դացի, ցաւս
Պատուելիին տանելու, կ'ըսէին որ այդ տեղի Պատ-
ուելին աղէկ մարդ էր, աղքատին ցաւը հասկցող
մարդ էր: Պատուելիին աղէկը ու քահանային չը հայ-
հոյողը չը կայ՝ լսած էի:

Ժողովէն վերջ Պատուելիին ներկայացայ, ա-
նունս ու մականունս տուի, ըսի որ Բողոքական եմ,
երկու անգամ կրկնեցի Բողոքական ըլլալս, անհրա-
ժեշտօրէն պէտք էր գիտնար որ Բողոքական էի: Ու
գիտցուցի այդ՝ մասնաւոր շեշտով մը: Եկեղեցիի
անգամ չէի, բայց Ամերիկեան Վարժարան դացած
էի, այդքանը կը բաւէր Բողոքական ըլլալս ապա-
ցուցանելու:

Պատուելին իր սենեակը տարաւ զիս: Ծնունդէս
մինչեւ այդ առաւօտեան ապրումիս պատմութիւնը
առաւ մանրամասնօրէն: Բարեկամներուս անունները

հարցուց: Շա'տ դժգոհ երեւցաւ իմ Թափառումնե-
րէս: Յանդիմանեց զիս երբէք չ'աղօթած ըլլալուս,
ու խոստանալ տուաւ ինծի ամէն օր Սուրբ Գիրք
կարդալ:

Այդ օրը ճաշի տարաւ զիս իրենց տունը: Գիշե-
րը հո'ն մնացի: Յաջորդ անտու միասին արուար-
ձանը իջանք, ժամուան մը հեռաւորութիւն էր:

Խոշոր սրահի մը մէջ սպասել տուին մեզի: Կէս
ժամէն աւելի սպասեցինք: Խօսելէն կը քաշուէի,
ա'յնքան լուռ էր այդ սրահը, տեսակ մը վսեմու-
թիւն կար հոն: Պատուելին ալ շա'տ մեղմ, հազիւ
խելի ձայնով կը խօսէր:

«Եթէ կրնաս դործ մը առնել հոս, ալ հոգ ընել
չը մնար քեզի: Շա'տ աղէկ տեղ է, մնայուն գործ,
պատուաւոր մարդիկ: Բարեկամս որ հոս կ'աշխա-
տի՝ աննման տղայ է, ա'յնքան ազնիւ, ա'յնքան բա-
րի, ա'յնքան գործունեայ: Տասը տարիէ այս ըն-
կերութեան մէջ կ'աշխատի, գլխաւոր երկրաչափնե-
րէն է՝ որուն պատասխանատուութիւնը շատ ծանր
է: Եթէ դուն ալ...»:

Պատուելին խօսքը լմնցնելու ժամանակ չ'ունե-
ցաւ: Երկայնահասակ, բարեձեւ երիտասարդ մը
ձեռք երկարեց իրեն ժպտադէմ:

Վայրկեան մը վերջ երբ Պատուելին թեւէս բռն-
չւած՝ «Ծանօթացի'ր, Պարոն Բարունակ Գէորգեան»,
ըսաւ ինծի, ես — չեմ գիտեր ինչո՞ւ — չի կրցի
ձեռքս գրպանէս դուրս հանել: Ինքը՝ Բարունակն
էր որ նորէն վզիս պլլուեցաւ:

Չորս տարի միասին ապրեցանք Բարունակին հետ: Նոյն տղան, փոխուած էջեր երբէք, աւելի բարի, աւելի համբերող, աւելի զիջող, միշտ պատրաստ՝ իրեն տրուած մեղադրանքները տանելու առանց հարցմունքի, առանց թեթեւցնել փորձելու այդ բարդուած մեղադրանքները: Ու այս չորս տարուան մէջ ամենամեծ մտմտութեան եղաւ հասկնալ Բարունակի առաքինութիւնը, այդ տարօրինակ բարութիւնը, ըմբռնել թէ ինչո՞ւ անարդարօրէն բարի ըլլալ, ինչո՞ւ ուրիշին համար զոհուիլ: Ու սակայն ունէ կերպով չի կրցի ըմբռնել, չի կրցի հասկնալ ի՞նչ տեսակ առաքինութիւն էր այդ: Տարօրինակ բարութիւն մըն էր Բարունակը, աշխարհին չը յարմարող բարութիւն մը: Ու ես այնքան կ'ատեմ այդ բարութիւնը, աշխարհին չը յարմարող ա'յդ բարութիւնը:

Ամերիկայի մեր դիպուածով հանդիպումէն ետեք ամիս վերջն էր՝ Բարունակը Եւրոպա գնաց: Բարեկամներու ստիպումներուն վրայ, աւելի շիտակ, անոնց մեղադրանքներէն ազատելու համար Եւրոպա գնաց «աղջիկ բերելու»: Դեռ կը պահեմ իր նամակները, ճամբու տպաւորութիւններ, քաղաքներու նշկարագրութիւններ, ապրումներու ուսումնասիրութիւններ: Ի՞նչ պատկերներ կան հոն, ի՞նչ մտածումներ, ու ի՞նչ երազներ: Փարիզի իր նամակներէն մէկը սեղանիս է հիմա: Խնամքով դրուած, հատիկ հատիկ, առանց սխալի, անբիծ: Իր նշանածը կը նկարագրէ:

«...Դիմացս է հիմա, բաղկաթոռն մէջ, Թոլլթոյի «Պատերազմ եւ Խաղաղութիւն»ը կը կարդայ: Ա'յնքան ուշիմ է, ա'յնքան մտացի: Ազնուական ծագում մը ունեցած ըլլալու է: Արշալոյսի պայծառութիւնն ունի, ու իրիկնամուտի՝ խորհուրդը: Աչքերը ուղիւնոսներէն խոր են, ու նայուածքը դժուար մագնիս մըն է: Ա'յնքան անուշ է իր արտաբայութիւնը, ու հրեշտակներէն դողցուած անմեղութիւն մը ունի...: Կը քաշուիմ մտածելու որ կ'ինս պիտի ըլլայ...: Երանի թէ կարողանայ երջանկացնել զայն ա'յնքան որքան հոգիս կը փափաքի, ու այդ փափաքս անհուն է...: Ա'յնքան աղուոր է, ա'յնքան անուշ, ա'յնքա բարի...»:

Վեց շաբաթ վերջ վերադարձաւ Եւրոպայէն՝ Սաթենիկին հետ, ամուսնացած արդէն: Ա'յնքան երջանիկ էր, ա'յնքան ուրախ, ա'յնքան գոհ: Անսահման գուրգուրանքով մը կը գուրգուրար Սաթենիկին վրայ: Ծաղկի մը պէս կը խնամէր: Սիրուած մտնկան մը պէս կը հաճոյացնէր, ու կը սիրէր զայն չը նկարագրուած սիրով մը:

«Պատմէ՛, Բարունակ, պատմէ՛ նայինք ի՞նչ պէս գտար Սաթենիկը»: Օր մը ստիպեցինք զինքը:

Գոհունակ ժպիտը աչքերուն ծայրը՝ «Բաղդս էր, իմ բարի բաղդս», պատասխանեց: «Մարտիկայէն փարիզ կ'երթայի, շոգեկառքին մէջ Մանուշակենց Տիգրանին հանդիպեցայ: Միասին պանդոկ իջանք՝ ուր տեսութեան եկան մեզի մեր հայրենակիցները: Տիգրանի մօրաքոյրը ծանօթացուց զիս Սաթենիկին: Տեսածիս պէս սիրեցի, բայց ինծի համար չա'տ

պղտիկ դտայ, ան՝ քսանինը տարեկան, ես երեսուն-
ութը կ'ըլլայի: Քանի մը անգամ միասին պտոյտի
դացինք. ինծի անանկ թուեցաւ որ Սաթենիկ կը հա-
մակերպէր ինծի, եւ տարիքի տարբերութիւնը ար-
գելք մը չէր մեր ամուսնութեան: Նշանուեցանք, եր-
կու չարաթէն ամուսնացանք: Չեմ կարծեր որ աշ-
խարհին մէջ մեզմէ աւելի երջանիկ զոյգ մը երբէք
եղած է:»

Բարունակի պատմութիւնն էր այդ՝ կարճ ու սի-
րուն, միշտ աղուոր դոյներով ներկուած: Ու այդ
պատմութեան բարոյականն ա'յն էր, որ Սաթենի-
կը իր տոհմային առաքինութենէն տարուած չնորձք
մ'էր ըրած Բարունակին՝ անոր հետ ամուսնանա-
լով:

Տեսակ մը չարութիւն կուգայ վրաս ամէն ան-
գամ երբ այդ պատմութիւնը միտքս կ'իյնայ, հին
օրերու չարութիւնս, որմէ տարուած Բարունակի
գլուխը ճեղքեցի: Ու այդ չարութեան նոպայիս մէջ
դեղթափ մըն է Սրապիտնի նամակը՝ Բարունակի
Փարիզ եղած ատեն գրուած: Տարիներուն հետ թե-
թերը հինցած են, բայց դեռ կը պահեմ: Այսպէս
գրած էր:—

«...Դեռ միտքս է Զատիկի արձակուրդի ա'յն
գիշերը երբ իր գլուխը ճեղքեցիր: Այդ ճեղքն իսկ չը
կըցաւ դուրս տալ Բողոքական վարդապետութեան
հոտած մաղձը՝ որուն ակամայ դոհ մըն է դարձած:
Սիրտս կը կսկծայ այս ինկած անհատականութեան
համար, բայց ճար մը ընելը կարելի չէ ալ:

«Ամբողջ օրը միասին էինք այսօր: Պտոյտի տա-
րի, ու պտոյտին մէջ բարեկամներու ծանօթացու-
ցի: Զինքը սիրող մէկը չեղաւ, զինքը հասկցող մէ-
կը չեղաւ: Ու ի՞նչպէս սիրել մէկը՝ երբ հասկնալ
կարելի չըլլայ:

«Աշխարհիկ Փարիզը աշխարհիկ մարդուն է, ու
աշխարհիկ մարդը տեսական աշխարհին մէջ կ'ապ-
րի՝ բարոյական վարդապետութեան կեղծ ապրու-
մին դժտած:

«Աշխատեցայ, չա'տ աշխատեցայ ըմբռնել տալ
իրեն թէ բարոյական պարտականութիւն մը ունի ին-
քը իր անձին հանդէպ, ազնիւ ապրումի մը ազնիւ
կոչումը՝ որը զոհուելու իրաւունք չունի ի խնդիր
ուրիշի մը անարդար ապրումին: Մտիկ ընել չ'ու-
զեց: Թեթեւ ժպիտ մը միայն ունեցաւ:

«Ու հիմա Ամերիկայէն Փարիզ եկած է Թուրք
հարէմներէն բունի հանուած աղջիկներէն հարս առ-
նելու:

«Խաղ մըն է, ճարպիկօրէն կարգադրուած խաղ
մը՝ որուն վերջին վարադոյրը դեռ չ'իջած՝ արցուն-
քոտ ողբերգութիւն մը պիտի ըլլայ: Ու մարդարէ
մը ըլլալու պէտք չը կայ այդ ըսելու:

«Շարաթներ առաջ Ամերիկայէն արդէն գրած
էին Բարունակի Գաղիա դալու մտադրութիւնը ու
մասնաւորաբար Մանուշակենց Տիգրանը թելադր-
ուած էր Մարսիլիա երթալ եւ անուղղակի կերպով
հանդիպիլ Բարունակին ու ծանօթացնել դայն այս-
օրուան հարսնցուն:

«Ծրագրուած խաղ մըն է, կ'ըսեմ, վարպետօրէն
ծրագրուած խաղ մը՝ չա'տ դձուճ հաշիւներու հա-
մար:»

Տղայ եղած ատեն իսկ Սրապիոնն հոգեբան էր,
աչքերուն նայուածքէն, դունչին ձեւէն, ճակատին
լայնքէն կրնար մէկուն նկարագիրը կարգալ: Սուր
դատողութիւն մը ունէր՝ քիչերուն տրուած:

V

Բարունակի Փարիզէն վերադարձած շաբաթն
էր, տուն-տեղ տակն ու վրայ, ամէն բան անկանոն,
շփոթ իրարանցում մը կ'ապրէինք: Սաթենիկը իրիկ-
ուան կերակուրը կը պատրաստէր, Բարունակը կա-
րասիները կը տեղաւորէր, իսկ ես վարի դրան դան-
դակը կը շինէի:

«Պարոն Գէորգեանը հո՞ս կը բնակի»: Յանկարծ
մէկը քովս տնկուած տեսայ, առանց անոր մօտենա-
լը նկատելու: Ու չ'սպասուած այդ ձայնը զիս տե-
սակ մը սոսկումի մէջ ձգեց: Մասնաւոր բան մը չ'ու-
նէր այդ ձայնը, նոյն իսկ կարելի է ըսել չա'տ քա-
ղաքավար էր իր շէշտը, բայց յանկարծակիի եկայ,
ու տեսակ մը սոսկում ինկաւ վրաս:

Մարդուն նայեցայ: Իր շէշտէն ու խոշոր սեւ
աչքերէն յայտնի էր օտարական ըլլալը:

Ներս տարի զինքը: Բարունակը կանչեցի՝ տե-
սակ մը աճապարանքով, որուն մէջ դեռ սոսկումս
կ'ապրէր:

Թեւերը սոթթուած, ճակատը թաց քրտինքէն,

անվզնոց՝ վար եկաւ Բարունակը: Ներողութիւն խնդ-
րեց իր ա'յդ վիճակին համար, ու ուզեց իր փեսա-
յութիւնը մեղադրել կատակով:

Այցելուն բարի թուեցաւ: Ձը մեղադրեց երբէք,
ու շնորհաւորեց Բարունակի փեսայութիւնը: Հին օ-
րերու մտերիմ մը ըլլալ կը թուէր: Իր ժպիտովը ու
իր ակնարկովը կ'ուզէր իր անունը յիշել տալ Բարու-
նակին: Ինծի իսկ ծանօթ թուեցաւ: Կարծես թէ տե-
սած էի այդ դէմքը իր խոշոր, սեւ աչքերով:

Լուռ էինք երեքս ալ: Իմ սոսկումս անցած էր:
Բարունակը շուարած ակնարկով մը այցելուն կը
դիտէր, կարծես հագուստի մը պէս անուն մը կ'ու-
զէր հազցնել անոր, ու կը սպասէր որ այդ անունը
ճիշդ ու ճիշդ յարմարեր: Յայտնի էր իր մտած-
մունքէն՝ անցեալի յիշատակներու փոշոտ թերթերը
կը դարձնէր մէկիկ մէկիկ: Ու այցելուն կը ժպտէր,
բարեկամի, հին բարեկամի անուշ ժպիտովը կը
ժպտէր...:

«Մովսէ՛ս, Մովսէ՛ս»... Սաթենիկը վար վա-
ղեց աստիճաններէն ու Մովսէսին վիզը պլլուեցաւ:
Իր մօրաքրոջ տղան էր Մովսէսը՝ մեր դպրոցի ծոյլ
Մովսէսը:

Ամէնքս ալ ուրախ էինք այդ օրը, չա'տ ու-
րախ:

VI

Մովսէս մեր քաղաքէն քսանուչորս մղոն հե-
ռաւոր դիւղաքաղաքի մը հարուստ ազարակապանի

մը տան մէջ սպասաւորութիւն կ'ընէր օրական տասնուհինգ ժամուան աշխատանքով, որմէ ա'յնքան դժգոհ էր: Ամերիկայի երեք տարուան իր կեանքը անտանելի չարչարանքներու շարք մը եղած էր, յուսախարութենէ յուսախարութիւն տարուած:

Մեծ պատերազմի տարիներուն դերձակութիւն էր սովորած, ու զինադադարէն վերջ անով ապրուստ ձարած Մարսիլիային մէջ՝ ուր Սաթենիկին հետ միասին ապրած էին:

Սաթենիկի թելադրանքին վրայ Բարունակն ալ չը ձգեց որ Մովսէս ետ երթար իր սպասաւորութեան գործին: Քաղաքի գլխաւոր պողոտային անկիւնը դերձակի խոշոր խանութ մը վարձեց ու Մովսէսը հոն տեղաւորեց դերձակի մը բոլոր կահաւորուածքներով:

Ընկեր եղան: Պայմանագիր ստորագրեցին: Եկամուտին կէսը Մովսէս պիտի առնէր, կէսը Բարունակին պիտի տար:

Դեռ կը յիշեմ խանութի առաջի Շաբաթ օրուան իրիկուն՝ երբ Մովսէս ուրախ դուարթ տուն եկաւ ճաշի: Կարծես թէ աշխարհը իրեն տրուած ըլլար՝ ա'յնքան դոհ, ա'յնքան երջանիկ, ա'յնքան երախտապարտ:

«Քառասուն տալէք, քսանուհինգ սէնթ շինեցի այս շաբաթ»: Ա'յնքան հպարտ էր: «Եթէ ա'յսպէս երթայ գործս, ուրիշ օգնական մ'ալ պէտք է վարձեմ»: Ու Բարունակին ձեռքը բռնելով «Քու ըրած ա'յս բարիքը կեանքիս մէջ պիտի չը մոռնամ, ու երախտա-

պարտութիւնս գործնականօրէն պիտի ցուցնեմ քեզի՝ երբ առիթը դայ» ըսաւ:

Բարունակը լուռ էր, չէր սիրեր փաղաքշանքը:

VII

Ամիսներ անցան: Մովսէս ալ չէր դար Բարունակենց: Խռոված էր Բարունակին: «Խանութին գործերը գէշ է», ըսած էր ու աւելի դրամ ուզած:

Ինծի բան մը չէին ըսեր, բայց օր մը դիպուածով լսեցի, Սաթենիկը կը մեղադրէր Բարունակը՝ հազար տալէր Մովսէսին չը տալուն համար: Նոյն ատեն ուրիշներ կ'ըսէին որ Մովսէսը Բարունակին դրամը չուայօրէն կը ծախսէր ու օրական հազիւ մէկ երկու ժամ խանութ կը մնար: Գիշերները մինչեւ ուշ ատեն սրճարաններուն մէջ բաղդախաղ կը խաղար, ու միշտ կը կորսնցնէր: Ըսողներ եղան որ խանութը դրաւի դրած էր, ու թէ Սաթենիկը միշտ իրեն դրամ կուտար:

VIII

Այդ տարուան ձմեռնամուտի ցուրտ առաւօտ մը հիւանդ արթնցայ, չի կրցի գործի երթալ, անկողնէս իսկ ելլել չի կրցի: Բարունակին ըսի որ բժիշկ մը կանչէ, ու ան մեր ընկերութեան բժիշկը Ղրկել խոստացաւ:

Սաթենիկը տուն չէր այդ օրը, իր ընկերուհի-

ներէն մէկուն դացած էր նախորդ օրը ու գիշերը հոն մնացած :

Կէս օր եղաւ, բժիշկը չէր եկած դեռ : Երրորդ յարկի իմ սենեակէս վար իջայ Բարունակին հեռաձայն ընելու :

Երկրորդ յարկի աստիճաններու ծայրն էի երբ մեղմ խօսակցութիւն մը սիրտս դող հանեց : Գողեր ըլլալու էին : Սաթենիկը տունն չէր, Բարունակը ժամը իրիկուան հինգուկէսէն առաջ տունն չէր գար երբէք : Գողեր ըլլալու էին :

Հողաթափներս հանած, չա'տ մեղմ քայլափոխերով ետ դարձայ սենեակս, ատրճանակս առի : Մոռցայ հիւանդ ըլլալս : Սողոսկելէն սողոսկելէն վար իջայ հիւրանոցը : Ամբողջ մարմնովս կը դողայի : Կեանքիս մէջ ատրճանակ դործած չէի դեռ, ու մարդասպանի դաղափարը աչքերս արիւնով լեցուց :

Ձայները դադրած էին, բայց տեսայ՝ մէկը կար նստարանին վրայ երկնցած՝ որուն միայն ուսը կ'երեւար :

Ուժերս ամփոփած, ու քաջութիւններուս ամէնը հաւաքած, ձայնիս բոլոր լեցունութիւնով՝ «Ձեռքերը վեր» պոռացի :

Աչքերս մթնցան : Գլուխս դարձաւ : Կաթուածահարի մը պէս վար ինկայ :

Սաթենիկն էր՝ Մովսէսին հետ, կիսամերկ :

Այդ երեկոյ, Բարունակը զիս տեսնելու չեկաւ, ու մինչեւ ուշատեսն, կէս գիշերէն ալ ուշ Սաթենիկը համոզել կ'ուզէր, մեղմ ու անուշ թօնով մը համո-

զել կ'ուզէր : Իսկ Սաթենիկը կը պոռար, կը կանչէր, կը հայհոյէր, ու ամէնը ես կը լսէի : «Այդ շուներ մեր տունէն դուրս ձգէ, այդ խայտառակը, այդ անպատիւը չեմ ուզեր իմ տան մէջ մնայ . հերիք է իմ քաջած չարչարանքս, իմ քաջած նեղութիւնները : Եթէ վաղը ան հոս ըլլայ, գիտցած ըլլաս զիս տունը չես գտներ :» Կը պոռար : Ես կը լսէի :

«Հանդարտէ՛, Սաթենիկ, հանդարտէ՛ անուշ, մի՛ դայրանար, թող քու խօսքը ըլլայ, վաղը պիտի երթայ : Թող քու խօսքը ըլլայ, հանդարտէ՛» : Կը համոզէր Բարունակը :

Յաջորդ առտու զոյգ մը հիւանդապահներ զիս Սուրբ Մարկոսի հիւանդանոցը փոխադրցին :

IX

Սուրբ Մարկոսի հիւանդանոցը միայն Հինգշաբթի օրերը այցելուներ կ'ընդունէր : Ու այդ օրը սոսնական օր կը դառնար բոլոր հիւանդներուն : Միայն ինծի էր որ տրամուրեան օր կը մնար այդ օրը : Ուրիշներու համբուրումին ու գիրկընդխառնումին մէջ ես իմ մենակութիւնս կուլայի :

Վեց ամիս ծանօթ մը չը տեսայ, մայրենի լեզուովս բառ մը չը լսեցի : Մէկը չեկաւ զիս տեսնելու :

Առտու մը հիւանդապահուհիէս շատ խնդրեցի որ Բարունակին հեռաձայն ընէ զայ զիս տեսնելու : Բարի հիւանդապահուհիս չա'տ աշխատեցաւ Բարունակին հետ խօսելու հեռաձայնով, բայց կարելի

չեղաւ: Յաջորդ օրը, իր հանգստի ժամերուն քաղաք իջաւ անձամբ տեսնելու Բարունակը:

Շատ աղուոր, անուշ աղջիկ մ'էր իմ հիւանդասպանուհիս:

Երեկոյին լուր բերաւ որ Բարունակենց տունը Գերման ընտանիք մը գտած էր՝ որոնք ամիս մը առաջ տունը ծախու առած էին Մովսէս անունով մարդէ մը:

Նուաղում մը եկաւ վրաս, ու գիշերն ամբողջ տաքութիւնս հարիւր երեք աստիճանէն վար չէր իջած:

X

Երբ Սուրբ Մարկոսի հիւանդանոցէն դուրս կ'ելլէի իմ բարի հիւանդասպանուհիս թեւս մտած՝ ութը ամսու եւ տասներկու օրուան արձանադրութիւն մը կը ձգէի այդ հիւանդանոցին՝ մահուան ու կեանքի իրարու օղակուած պատմութիւն մը:

Ես տուն չ'ունէի, տեղ մը չ'ունէի բնակելու, հիւանդասպանուհիս առանց ինծի հարցնելու, իրենց տունը տարաւ զիս՝ ուր ծեր մայրը իր տղուն պէս գրկեց զիս, հիւրանոց տարաւ: Չեմ գիտեր ի՞նչպէս՝ անոնք գիտէին ես տէր չ'ունէի, տուն չ'ունէի, տեղ չ'ունէի...

Երեկոյին հիւանդասպանուհիս քոյրերը եկան: Երկու աղուոր աղջիկներ, դեռատի, ժպտունակ, բարի, ա'յնքան դուրդուրանքոտ: Երեք քոյրեր ու մայր մ'էին: Հայրերնին մեռած էր, եղբայր չէին ունե-

ցած: Պղտիկ քոյրը դպրոց կ'երթար, միջնակը քաղաքի կեդրոնական Գրադարանի վերի հսկիչն էր, մայրերնին տունը կը պահէր: Երկրորդ յարկին վերայ՝ պարտէզին նայող պատուհանով սենեակ մը տըւին ինծի, ու տունեցի դարձայ:

XI

Չորս օր հիւանդասպանուհիս չը ձգեց որ տունէն դուրս ելլէի: Ես չէի ակորժեր այդ բանտարկութենէն, բայց ա'յնքան կը սիրէի հիւանդասպանուհիս դուրդուրանքը, անոր հոգածութիւնն ու խնամքը: Վերջապէս տունեցիներուն ըսի թէ ինչու կ'ուզէի դուրս երթալ, ու պատմեցի անոնց Բարունակին պատմութիւնը:

Նոյն օրը, կէս օրէն վերջ հիւանդասպանուհիս իր մօր հետ զիս կառքը դրին ու երեքս մէկ ծանօթնե-րէս մէկուն դացինք:

XII

Հիւանդ օրերուս դուզնթաց պատմութիւնը այսպէս պատմեցին ինծի:

«Քու հիւանդանոցը երթալէն երեք շաբաթ վերջն էր՝ մահուան դուժի մը պէս լուր տարածուեցաւ Բարունակին բանտ դրուելը՝ իր կիներ ծեծելուն ու վիրաւորելուն համար: Անոր յաջորդեց ամուսնալուծութեան դիմումը, ու տարօրինակ դատաւարութիւնը:

«Կիրնը ամբաստանեց Բարունակը նախանձի, ան-
զթութեան եւ անտարբերութեան համար՝ որուն վը-
կայ բերաւ Բարունակի ամենամօտիկ բարեկամներէն
Մովսէսը: Ջրկումներու եւ նախատինքի պարագա-
ներ յիշեց: Դատարանին պատմեց Բարունակի անաս-
նային դործերը՝ որոնք մարդու մտքէն անցնելուն
արհաւիրք մը կուտան: Բաներ ըսաւ՝ որոնց ամբող-
ջութիւնը լսել չ'ուզեց դատաւորը:

«Բարունակը գլուխը կախ լսեց ամէնը: Ու երբ
կարգը իրեն եկաւ խօսելու՝ բռն մը չըսաւ:

«Դատաւորը տուաւ իր վճիռը: Խիստ, անբար-
եացակամ, ահաւոր վճիռը: Ու կրկին հարցուց Բա-
րունակին՝ իր դատաւորի գոռացող ձայնովը. «Բան
մը ունի՞ս ըսելիք»:

«Ո՛չ», պատասխանեց Բարունակ, «արդարա-
դա՛տ դատաւոր, բան մը չ'ունիմ ըսելիք, թող քու
խօսքը ըլլայ»:

«Ա՛յդ ատեն էր որ սրտակսկիծ մոմոռմով մը
տղու պէս լացաւ:

«Տուն ու տեղը, հարստութիւնն ամէն կնոջ ձը-
ղած՝ նոյն օրն իսկ քաղաքը ձգեց: Ամիսներ վերջ իր
պաշտօնատունէն կրցինք ստուգել որ Մէքսիքօ դա-
ցած է կառավարական պաշտօնով:»

Հիւանդապահուհիս ու իր մայրը հոնգուր հոն-
դուր կուլային: Բայց ես պուտ մը արցունք չը թա-
փեցի:

XIII

Տարիէն աւելի էր տունեցի էի դարձեր հիւան-

դապահուհիս տունը, ու զիս որդի եւ եղբայր էին
ըրած: Ինչո՞ւ սուտ ըսեմ՝ կեանքիս մէջ ա՛յնքան
էրջանիկ եղած չէի որքան ա՛յդ տանը մէջ՝ ուր եր-
կինքի քաղցրութիւնը կար: Օր մը օրերէն օտար ըլ-
լալս չգագցի, ու անոնք երբէ՛ք յիշեցուցին ինծի օ-
տարական ըլլալս: Միսիս Բապինսընը ըսաւ որ ի-
րեն «մայրիկ» ըսեմ, ու ան ինծի միշտ «դաւակ» ը-
սաւ: Հիւանդապահուհիս միշտ ինծի պահապան հը-
րեշտակ մը մնաց, ու իր քոյր Կրէյսը՝ ինծի մտերիմ
եղաւ, ես ալ պզտիկ Միլաըրիսին դուրգուրացող
մեծ եղբայր դարձայ:

XIV

Յունիսի վերջին շաբաթն էր ամէնքս միասին Ա-
րիդոնա դացած էինք Միսիս Բապինսընի քրոջը այ-
ցելելու: Երեկոյ մը երբ հիւանդապահուհիս հետ
առանձին ազարակէն կը վերադառնայինք.

«Գիտե՞ս, շատ հեռու չենք Մէքսիքոյէն», ըսաւ
ինծի խորհրդաւոր շեշտով մը ու աչքերուս նայե-
ցաւ:

Անմիջապէս հասկցայ ի՛նչ ըսել կ'ուզէր Կլատի-
սը, իմ հիւանդապահուհիս, ու ես շա՛տ դո՛հ մնացի,
շա՛տ ուրախացայ: Թեւեռս իր մէջքին ամուր մը օղա-
կած՝ ես ալ ժպտեցայ:

Յաջորդ օրը բարի մաղթանքներով տունեցիներ
մեզի ճամբու դրին՝ Մէքսիքօ երթալու:

Քաղաքէ քաղաք անցանք, հիւպատոսարանէ
հիւպատոսարան գացինք, թերթերուն մէջ ծանու-

ցումներ տուինք: Բարունակին հետքը գտնել կարելի չ'եղաւ: Յուսախար ետ պիտի գայինք երբ օր մը մերիկացի վաճառականի մը ծանօթացանք ճաշարանի մը մէջ: Հարուստ ու ծանօթ վաճառական մ'էր՝ ծերակուտականներուն մօտիկ բարեկամ, տեղւոյն հիւպատոսին ալ ազգական: Պատմեցինք իրեն մեր անարդիւնք փնտրութիւնը, ու յուսախար ըլլալին: Կարեկցեցաւ, ու շատ ուղեց որ օգնէ մեզի: Եթէ քանի մը օր ալ մնալու խօսք տայինք՝ խոստացաւ Ուաշինկթըն դրել, պէտք եղած տեղեկութիւններ բերել տալ, նոյնիսկ հիւպատոսի անհաշիւ խոստացաւ: Կլատիսն ու ես ա'յնքան դոհ, ա'յնքան ուրախ եղանք:

Չորս օր վերջ նահանգային քարտուղարութեանէն եկած հեռագիր մը Բարունակի նոր անունն ու հասցէն կուտար՝ նոր անուան մը տակ հինը թաղած էր:

Գտանք ղինքը: Նիհարացած, մաշած, ոսկոր դարձած, կմախք մը: Գիշեր ցորեկ կուրծքը սեղանին տուած գործած, գործած ու գործած էր:

Միայն բարի մարդիկ իրենց ցաւն ու տառապանքը աշխատանքով մոռնալ կ'ուզեն:

Բարունակը անկողին դրինք: Հիւանդ էր, առանց իր հիւանդութեան գիտակից: Կլատիս, հիւանդապահուհի իր բոլոր գուրգուրանքը չէր խնայեր, Ամերիկացիի զուարթութիւնովը՝ որուն մէջ կեանք կար:

Ես չի կրցի երկար մնալ: Պէտք էր գործիս դադնայի առանց օր մը կորսնցնելու: Տունը վերադար-

ձանք Միսիս Բալընսընի ու իր երկու աղջիկներուն հետ: Կլատիս Մէքսիքո մնաց Բարունակին հոգ տանելու:

Ամէն օր, առանց բացառութեան, երբեմն օրական երկու անգամ, Կլատիս դրեց մեզի Բարունակի դէպի մահուան իջնելը, ու ահաւոր մաքառումը մահուան դէմ: Գրեց մեզի մահէն կեանքի դառնալը՝ որուն համար ուրախութեան արցունքը փայլեցաւ աչքերնու մէջ: Ու վերջապէս ամիսներ վերջինքը՝ Բարունակը դրեց մեզի իր մանր ու աղուոր դրերով: Այդ օրը Միսիս Բալընսըն տօնական օրուան մը պայծառութիւնը ապրեցաւ... Թարմ ծաղիկներ դրաւ իմ սեղանիս՝ որուն վրայ Բարունակի պատկերը կար:

Նոյն տարուան աշնանամուտի երեկոյ մըն էր. ճաշը դեռ նոր լմնցուցած՝ Կրէյսին հետ պտոյտի երթալու կը պատրաստուէինք երբ հեռագրական լրաբերը պարտէզի դուռէն ներս մտաւ: Չորս մէկ տեսնեք անոր դալը, ու ամէնքս դուռը բանալու վազեցինք:

Միսիս Բալընսընին էր հեռագիրը. բայց իր ալլալու մէջ չը կրցաւ բանալ ու դայն Կրէյսին տուաւ:

Կրէյսը բացաւ հեռագիրը իրեն յատուկ աճապարանքով ու կարգաց դայն նոյն թափով:

«Նշանուած, նշանուած», պոռաց խենթ ուրախութիւնով մը հեռագիրը օդին մէջ շարժելէն: Կլատիսը նշանուած է Բարունակին հետ:

Վայրկեան մը սառած մնացի: Անակնկալ մ'էր

այդ ինծի համար, բարի ու անուշ անակնկալ մը:

Միսիս Բապլենսընը իր մայրական դուրդուրանքովը դրկեց զիս ու համբուրեց ճակատէս: Ի՞նչ անուշ էր այդ համբոյրը: Կրէյսը իր անվերապահ խենթութիւնովը վզիս պլլուեցաւ ու ուզեց որ համբուրեմ զինքը: Ես ա՛յնքան չա՛տ կը սիրէի Կրէյսը:

XV

Այսօր մեր տունը մեծ իրարանցումի մէջ է: Հիւրեր ունինք, դրացիներ իրենց նոր հագուստներ հագած՝ մեր տունն են լեցուած: Զուարթ կատակներու, բարձրաձայն ծիծաղներու քաղցր հնչիւնը սենեակէ սենեակ կ'երթայ: Նոյն խալ մեր դրացի պառաւ աղջիկը, պաշտօնէ քաշուած վարժուհի մը, իր ուրախ ասորումներն ունի:

Երկու տարեկան Եղուարդի տարեդարձն է այսօր, Բարունակի եւ Կլատիսի անդրանիկ զաւկին տարեդարձը: Մեր տունը մեծ իրարանցումի մէջ է:

Երէկ զիշեր երբ տնեցիներուն հետ զլուսի գլխի աշտօրունան տարեդարձի պատրաստութիւնները կը ծրագրէինք խնամքոտ հոգածութիւնով մը՝ մէկը մեր արտաքին դրան դանդաղը զարկաւ: Տարօրինակ էր այդ: Մենք միշտ հիւրեր կ'ունենայինք, բարեկամներ յաճախ կուգային երեկոներ միասին անցուցնելու, ու մենք միշտ ուրախ էինք մեր այցելուներուն համար, միայն երէ՛կ զիշեր ամէնքս մէկ կ'ուզէինք առանձին ըլլալ, ա՛յնքան ընկրկներ ունէինք տանը մէջ, ա՛յնքան կարգադրելիքներ: Երէկ զի-

շեր անհաճոյ եկաւ զանդակին ձայնը: Կլատիսը դուռը բանալու գնաց:

«Կրնա՞մ Պարոն Գէորգեանը տեսնել»:

Խաղաղ լճակի մը մէջ խոշոր քարի մը սարսուռն ող անկումովը անախորժ սոսկում մը սրտիս մէջ ինկաւ:

Ինքը՝ Մովսէսն էր դարձեալ:

Բարունակը վայրկեանի մը տատամսումէն յետոյ վեր ցատկեց, դիմաւորեց Մովսէսը ու ձեռք թօթուեց անոր հետ: Շատ մտերիմ բարեկամներու հանդիպումէն երբէք տարբեր էր այն: Ներս բերաւ ու ծանօթացուց տունեցիներուն, ըսաւ որ իր հին դասընկերներէն է, ու մեր տունեցիներ ուրախ եղան իր հին դասընկերի ա՛յս անակնկալ դալուն համար:

Հին օրերուս չարութիւնը վրաս թափեցաւ, ու եթէ քովս փայտ մը եղած ըլլար՝ Բարունակին գլուխը կրկին սրտի ճեղքէի ա՛յս անգամ չը բուժուելու աստիճան:

Կատաղութենէս սենեակէն դուրս ելայ առանց բառ մը փոխանակելու Մովսէսին հետ:

Տունեցիները ապշած ետեւէս նայեցան, բայց հիւրերնին չը ձգեցին:

Առանձինս պարտէզ իջայ. բարկութենէս ծաղիկները կը կոխկուտէի, ու կը հայհոյէի բարձրաձայն:

Ինծի թուեցաւ որ դար մը անցաւ մինչեւ վերջապէս Բարունակը պարտէզ եկաւ զիս համոզելու:

«Խենթ մի՛ ըլլար, եկո՛ւր, թող տունեցիները չը գիտնան, ամօթ է»:

«Ինծի նայէ՛», պոռացի շատ կոշտօրէն, «այդ հին օրերու ապուշութիւնդ ալ չես կրնար հոս անցունել, առանց վայրկեան կորսնցնելու այդ անասունը այս տունէն դուրս հանէ: Կը լսե՞ս, ալ չես կրնար հին տխմարութիւններդ հոս անցունել»:

«Հանդարտէ՛, տղայ, մի՛ պոռար, հիմա տունեցիներ կը լսեն, ամօթ է, մի՛ պոռար»:

«Թող լսեն, այդ խայտառակը հիմա դուրս ձգէ, եթէ ոչ օձիքէն բռնած՝ ես տունէն դուրս պիտի քաշկոտեմ, կը լսե՞ս»:

«Հանդարտէ՛ կ'ըսեմ, մի՛ պոռար, քու խօսքը թող ըլլայ: Արդէն պիտի երթայ: Հանդարտէ՛, ներս եկուր, մարդու պէս նստէ, երկու բառ խօսիր, եկուր, ներս երթանք»:

Համոզելով, քաշքշելով ներս տարաւ զիս:

Ի՞նչ սրտաճմլիկ էր Մովսէսին պատմութիւնը: Ութը տարեկան տղու մը պէս կուլար:

«Գաջութիւնը չ'ունէի ձեզի դալու, ոչ ալ երեսներդ նայելու համարձակութիւնը: Միայն Աստուածը զիտէ իմ խղճահարութիւնս, ու սիրտս կտոր կտոր ընող զղջումի դառնութիւնը: Ամիսներով ժպիտը չըթունքներուս չերեցաւ երբէք, ու կսկիծին արցունքը աչքերս արիւնով լեցուց: Միայն Աստուած զիտէ իմ քաշածը:

«Եւրոպա դացինք: Այդ շոյլ ապրումին մէջ՝ ուր ուրախութիւնը եռացող ջուրին պէս կ'եռեփի, ուրուական մը՝ սեւ ու տգեղ ուրուական մը զիս հալածեց գիշերն ի բուն ու ցորեկները ամբողջ: Յուդայի ապրումը դարձաւ կեանքս:

«Սաթենիկի անհաշիւ ու խենթ ապրումին մէջ դրամը հատաւ, հատաւ ծախուած տունին դանձումն ալ: Ու ես եկամուտ չունէի, ապրելու միջոց մը իսկ չ'ունէի: Աշխատելը ամօթ դարձաւ, մէկին քով դործելը՝ անտանելի էր: Անկարագրելի զրկանքը ծայր տուաւ:

«Տառապանքիս մէջ չարութեան ապաւինեցայ, ու ինկած կեանքին յատուկ ապրումը ինծի վիճակուեցաւ:

«Սաթենիկ նոր սիրահարներ գտաւ, ես՝ հարուստներու նոր դանձանակներ: Գողութեան սկսայ, հարուստի համբաւով սրիկայի կեանքը ապրեցանք հարուստ չըմանակներու մէջ՝ ուր մեր գողութիւնները բռնող չ'եղաւ:

«Վերջապէս եկաւ մեծ հարուածը: Նախանձի ու կրքի կատաղութեան մէջ՝ դոյզ մը դեղին ոսկիի համար Սաթենիկը աջ թեւէն վերաւորեցին: Շարաթներով հիւանդանոցը պառկելէն վերջ դուրս ելաւ աջ թեւը կտրուած: Տարի մըն է Մարսիլիոյ քարափին՝ մնայուն մուրացիկ մը դարձած է»:

Ի՞նչ ցուրտ էր լուսութիւնը որ այդ պատմութեանը յաջորդեց...

Գնաց Մովսէսը, գլուխը կախ, խեղճ ու կրակ, ամօթահար ու պարտուած:

Տեսայ՝ երբ վերջին անգամ ձեռք կը թօթուէր Բարունակին հետ՝ իր հինգ մասները չը կրցին ծածկել ինձմէ կանանչ թղթադրամներու ծրարը՝ որը Բարունակը իր ափին մէջ խոթեց վերջին վայրկեանին:

XVI

Այսօր մեր տունը մեծ իրարանցումի մէջ է։
Երկու տարեկան Եղուարդի տարեդարձն է։ Բարու-
նակի եւ Կլատիսի անդրանիկ զաւակին տարեդարձը։ Ե-
րեկոյին մեծ խնճոյք պիտի ընենք։ Տունեցիները
հիւրեր են հրաւիրեր. Բարունակը մեր պաշտօնա-
տեղիի գլխաւորները կանչած է. հիւանդանոցէն ե-
կողներ պիտի ըլլան՝ ինչպէս Կեդրոնական Գրադա-
րանի աղջիկները։ Ես ալ մեր Պատուելին եմ հրա-
ւիրած, իմ բարեկամ Պատուելին։ Այս երեկոյ Բա-
րունակի երկու տարեկան մանչին ծննդեան տարե-
դարձը պիտի տօնենք ճոխ սեղանի մը շուրջ՝ ուր
Միսիս Բապընսընը իր աղջկան Կրէյսին նշանտուքը
պիտի ծանուցանէ։

Այսօր մեր տունը մեծ իրարանցումի մէջ է։

Հոկտեմբեր 17, 1929.

Նիւ Եորք

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԵՐԿԵՐՐ

+

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԱԾ

Կամանչ Հարսը	\$1.00
Պարո՛ւն էյր	0.50

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԼԻ

Ես Ալ Երգեցի (Ոտանաւորներ)
Ճերմակ Սէրը (Ուսանողի Մը Սիրավէպը)
Սիրոյ Վրէժը (Վէպ)
Արեւով Անձրեւ (Թրքական Ողբերգութեան Իմ Կա-
տակերգութիւնս)
Այսպէս Ապրեցամք (Տասը Տարի Բողոքականաց
Որբանոցին Մէջ)
Լուսանուշ (Աքսորի Օրերէն)
My Country, It Is for Thee
While the Stars Were Smiling

+

Հեղինակի Հասցէն
HAIG SHIROYAN
46-46 159th Street
FLUSHING, NEW YORK

47974

1. —

3m

1
2

\$1.00

ԳԻՆ ~~50 ԺԷՆԹ~~

1

